

КАС

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОДИЁТ, ТАШКИЛ ВА ИДОРАКУНӢ

АПК ТАДЖИКИСТАН:
ЭКОНОМИКА,
ОРГАНИЗАЦИЯ
И УПРАВЛЕНИЕ

IAS TAJIKISTAN:
ECONOMICS,
ORGANIZATION
AND MANAGEMENT

МАҚАЛЛАИ НАЗАРИЯВӢ ВА ИЛМИЮ ИСТЕҲСОЛӢ
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
THEORETIC AND SCIENTIFIC-PRACTICAL MAGAZINE

Соли 2009 таъсис ёфтааст.

МУАССИС:

Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи
системавии рушди кишоварзии
АИКТ

САРМУҲАРРИР:

Ҷ.С. Пиризода - д.и.и., академик

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

А.Б. Мирсаидов – д.и.и. профессор
З.Р. Шарифов – д.и.и. профессор
Т.Т. Набиев – д.и.и.
К.Н. Файзуллоева – н.и.и.
Н.И. Амиров – н.и.и.
Ш.Т. Одинаев – н.и.и., дотсент
М.Д. Шоазизова – н.и.и.
Ш.Х. Махмудова – н.и.и.

МУҲАРРИРОН:

Қ.Ш. Шамсиев – д.и.и.
Х.М. Давлатов – н.и.и., дотсент
Г.А. Борачабова
Т.Р. Ергашева – н.и.и.

КОТИБИ МАСЪУЛ:

Д.Х. Ахмедов Д.Х. – н.и.и.

СУРОҒА:

Чумхурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, куч. Ҳаёти нав, 306.
Индекси почта – 734049,
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Тел./факс (372) 236-37-67

Маҷалла аз тарафи Вазорати
фарҳанги Чумхурии Тоҷикистон
(№0082/МҶ аз 25.01.2017 с.) ба
кайд гирифта шудааст

*Масъулият ва дақиқи маводи
чопшуда ба зимми муаллифон
воғузор аст.*

Основа в 2009 г.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Институт экономика и системного
анализа сельского хозяйства
ТАСХН

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Дж.С. Пиризода – д.э.н., академик

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ

КОЛЛЕГИИ:

А.Б. Мирсаидов – д.э.н. профессор
З.Р. Шарифов – д.э.н. профессор
Т.Т. Набиев – д.э.н.
К.Н. Файзуллоева – к.э.н.
Н.И. Амиров – к.э.н.
Ш.Т. Одинаев – к.э.н., доцент.
М.Д. Шоазизова – к.э.н.
Ш.Х. Махмудова – к.э.н.

РЕДАКТОРЫ:

Қ.Ш. Шамсиев – д.э.н.
Х.М. Давлатов – к.э.н., доцент
Г.А. Бораджабова
Т.Р. Ергашева – к.э.н.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАР:

Д.Х. Ахмедов – к.э.н.

АДРЕС ДЛЯ

КОРРЕСПОНДЕНЦИИ:

Республика Таджикистан,
г. Душанбе, ул. Ҳаёти нав, 306.
Почтовый индекс – 734049
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Тел./факс (372) 236-37-67
Журнал зарегистрирован в
Министерстве культуры
Республики
Таджикистан. (№0082/МҶ из
25.01.2017 г.)

*Авторы статей несут
ответственность за содержание
печатных работ.*

Sat up in 2009.

CONSTITUTOR:

Institute of economics and system
analysis of agriculture of the
Academy
of Agricultural Sciences

EDITOR-IN-CHIEF

S.J. Pirizoda - D. of e. s., academic

EDITORIAL BOARD:

A.B. Mirsaidov, D. of e. s, professor
Z.R. Sharifov - D. of e.s., professor
T.T. Nabiev - D. of e. s.
K.N. Fayzulloeva - k. of e. s.
N.I. Amirov - k. of e. s.
Sh.T. Oдинаev - k. of e. s. dotsent
Sh. H. Mahmudova - k. of e. s.
M.D. Shohazizova - k. of e. s.

EDITORS

K. Sh. Shamsiev - D. of e. professor
M.Hk. Davlatov - k. of e. s. dotsent
A.G. Borajabova
T.R. Yergasheva – k.of. e. s.

EXECUTIVE SECRETARY:

H.D. Akhmedov - k. of e. s. dotsent

ADDRESS FOR

CORRESPONDENCE:

Republic of Tajikistan.
Dushanbe city, Hayoti nav strit, 306
ZIP code – 734049
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Tel./fax (372) 236-37-67
The journal is registered in Ministry
of Culture of the Republic of
Tajikistan
(№0082/МҶ from 25.01.2017 y.)

*The authors of the articles are
responsible
for the contents of the printed works.*

МУНДАРИҶА

Ашуров И.С., Сафарова А.Ҷ. Принципиҳо ва нишондиҳандаҳои асосии таъмини бехатарии озуқаворӣ.....	4
Одинаев Ш.Т., Убайдуллозода Ғ.Х. Такмили механизми ташкилии фаъолияти сармоягузорӣ дар гидроэнергетикаи Тоҷикистон.....	15
Ахмедов Д.Х. Самаранок истифодабарии захираҳои меҳнати дар соҳаи боғу тоқпарварии Тоҷикистон.....	27
Маҳмудова Ш.Х., Файзов Н.Б. Нигоҳи иқтисодӣ ба ташаккули кластерҳои аграрии минтақавӣ.....	31
Шокирзода Н. И. Захираҳои замин ва истифодаи оқилонаи он дар шароити иқтисодиёти бозоргонии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	38
Ахмедов Д.Х., Акобирзода Ф. Рационального использования основных средств в сельском хозяйстве.....	45
Холов М.Р. Рушди сайёҳи аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	49
Аҳлиддини Ф. Афзалиятҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ.....	54
Атоев Ф.Э. Асосҳои ташкили-иқтисодии фабрикаҳои паррандапарварӣ.....	59

CONTENTS

Ashurov I.S., Safarova A.Ch. Basic principles and indicators of food security.....	4
Odinaev Sh.T., Ubaidullozoda G.H. Improvement of the organizational mechanism of investment activities in the hydropower industry of Tajikistan.....	15
Akhmedov D.H. Efficient use of labor resources of the gardening and viticulturing industry of Tajikistan.....	27
Makhmudova Sh.Kh., Fayzov N.B. Economic view on the formation of regional agricultural clusters.....	31
Snokirzoda N.I. Reasonable use of agricultural and resources in a market economy of the Republic of Tajikistan.....	38
Akhmedov D.H., Akobirzoda F. Rational use of key tools in agriculture.....	45
Hkolov M.R. Development of agricultural tourism in the Republic of Tajikistan.....	49
Ahliddini F. Advantages of investment projects in agricultural production.....	54
Atoev F.E. Organizational and economic basic poultry factory.....	59

УДК: 334.72(575.3)

ПРИНСИПҲО ВА НИШОНДИҲАНДАҲОИ АСОСИИ ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ОЗУҚАВОРӢ

Ашуров И.С., Сафарова А.Ҷ.

В данной статье представлена информация о принципах, показателях и критериях определения уровня продовольственной безопасности. По этим критериям рассчитывается потребность в продуктах питания, проводится анализ спроса и показатели продовольственной безопасности и самообеспеченности. Авторы определяют принципы и показатели безопасности пищевых продуктов в зависимости от возраста, пола и рекомендуют их использовать при оценке анализа безопасности пищевых продуктов.

Ключевые слова: безопасность пищевых продуктов, показатели, потребительская корзина, нормы потребления, пищевые продукты, энергетическая ценность, стабильность, регулярность, пропорциональность, постоянство, новаторство, качество.

Бехатарии озуқаворӣ мамлакат, дар ҳолати муътадил нигоҳ доштани таъмини озуқаворӣ, миқдоран ва сифатан баҳо додани онро талаб карда, мониторинги нишондодҳои махсуси онро ба роҳ монда, муайян намудани динамикаи тараққиёти ояндаи ўро дар назар дорад.

Таҷрибаи мамлакатҳои пешқадами дунё нишон медиҳад, бехатарии озуқаворӣ дар пояи принципҳои ташаккул ва истифодабарии захираҳои ғизоӣ вобаста ба шароити сиёсӣ, ташкилӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ ба роҳ монда мешавад. Бинобар ин, вобаста ба давраҳои он, қор қарда баромадани принципҳои таъмини бехатарии озуқаворӣ муҳим аст.

Принципҳои асосии таъмини бехатарии озуқаворӣ барои Тоҷикистон метавонад принципҳои маъмули барои мамлакатҳои ҷаҳон истифодашаванда, аз ҷумла: муътадилӣ, меъёрӣ-ҳуқуқӣ, динамикӣ, мунтазамӣ, мутаносибӣ, пайдарпайӣ, навоарӣ, сифатнокӣ ва ғимоявӣ бошад.

Ба система дохил қардани принципи «ташқилкунии базаи муътадили меъёрӣ- ҳуқуқӣ» барои тараққиёти равандҳои бозор, ки доир ба баланд бардоштани истеҳсолот ва иқтисодии субъектҳои алоҳидаи хоҷагидорӣ равона шуданд, зарур мебошад.

Яке аз принципҳои таъмини бехатарии озуқаворӣ ин принципи «пайдарпайӣ» мебошад, ки ба воситаи вай ҳаҷми маҳсулоти ҷамъиятӣ доимо афзуда, талаботи рӯзафзуни аҳоли ба назар гирифта мешавад. Принципи

«пайдарпайӣ» маънои онро дорад, ки ҳар як зинаи тараққиёти иқтисодиёт, пояи асосӣ барои тараққӣ додани зинаи дигар мебошад.

Бо истифода бурдани принципи «мутаносибӣ» вобаста ба талабот ҳамаи соҳаҳои системаи иқтисодиёт бояд баробар тараққӣ дода шаванд. Даромадҳо байни корхонаҳо, ташкилотҳо ва сохтори бозор, вобаста аз ҳиссаи хароҷоти ҷамъиятӣ тақсим карда мешавад.

Принципи «равандҳои ҳамаҷаҳади навоҳарӣ» истифодаи навоҳарӣ дар соҳаи иқтисодиёт дар назар дорад.

Принципи «сатҳи баланди сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ», барои истеҳсоли маҳсулотҳои баландсифат ва хизматрасонии дараҷаи баланд истифода бурда мешавад.

Принципи ҳимояи молистеҳсолкунандагон ва аҳоли аз омилҳои мутақобила ҳимоя кардани онҳо мебошад, ки дар натиҷаи фаъолият ғайрибағавоҷ ба даст оварда шуда, дараҷаи зиндагии баланди аҳоли таъмин карда мешавад.

Бо ҳамин мақсад ҳаҷми минимуми сандуқи истеъмоли аз тарафи мутасаддиёни минтақавӣ доир ба омор, доир ба меҳнат ва ҳимояи иҷтимоии аҳоли ҳар симоҳа дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳо ҳисоб карда мешавад. Дар асоси методҳои меъёрӣ ва оморӣ арзиши минимуми сандуқи истеъмоли муайян карда мешавад. Масалан, дар асоси меъёри истеъмоли вучуд дошта (ккалория, сафедаҳо, карбогидратҳо, витаминҳо, моддаҳои минералӣ) хароҷотҳо барои истеъмолкунӣ маводҳои хӯрокаи муайян карда мешавад. Пештар ҳиссаи истеъмолии камтаринро дар арзиши умумӣ хароҷотҳо муайян карда, сатҳи истеъмолот дар муқоиса бо меъёрҳо таҳлил карда мешавад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, системаи нархгузорӣ дар зери таъсири омилҳои бозор тағйир меёбад, зарурияти аз нав дида баромадани сандуқи истеъмоли расидааст. Муайян кардани минимуми сандуқи истеъмоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бинобар шароитҳои моддӣ ва молиявӣ эълон карда намешавад.

Барномаҳои иҷтимоии давлат ба ҳимояи гурӯҳи аҳолии камбизоат нигаронида шудааст.

Принсипҳои асосии таъмини бехатарии озуқаворӣ, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти озуқаворӣ» оварда шудаанд дар расми 1 оварда шудааст:

Сарчашма: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи амнияти озуқаворӣ (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, №12, к.1, мод. 830; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1158)

Принсипҳои асосии ташаккулдиҳии ҷамъи маҳсулотҳои озуқаворӣ, ки барои таъмини саломатии одамон ва таъмини фаъолияти зиндагии онҳо пешниҳод карда шаванд, инҳо мебошанд:

- ❖ қонебардонии талаботи гурӯҳҳои аҳоли бо моддаҳои ғизоӣ, вобаста аз таркиби химиявӣ ва арзиши энергетикӣ онҳо;

❖ сохтори хӯроквории вучуддошта бо назардошти истеъмоли ҳақиқии маҳсулотҳои ғизоӣ дар оилаҳои камбизоат;

❖ интихоби маҳсулотҳои ғизоие, ки дар ҳолати ба таври камтарин истифода бурдан, саломатӣ нигоҳ дошта мешавад.

Барои ташаккул додани маҷмӯи маҳсулотҳои ғизоӣ, меъёрҳои талаботҳои физиологӣ дар моддаҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ва пешниҳодҳои ташкилоти умумичаҳонии тиббӣ истифода бурда мешавад.

Таркиби химиявӣ ва арзиши энергетикӣ камтарини маҷмӯи маҳсулотҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 1 нишон дода шудаанд.

Ҷадвали 1.

Таркиби химиявӣ ва арзиши энергетикӣ маҷмӯи камтарини маҳсулотҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар як шабонарӯз)

Номгӯй	Аҳолии қобили меҳнат		Нафақахӯрон	Кӯдакон	
	Мардҳо	Занҳо		0-6 Сола	7-14 Сола
Сафедаҳо (грамм, шабонарӯз)	88,0	68,0	64,0	49,0	73,0
Равғанҳо (грамм, шабонарӯз)	69,0	58,0	54,0	51,0	74,0
Карбогидратҳо (грамм, шабонарӯз)	437,0	326,0	314,0	228,0	349,0
Арзиши энергетикӣ, ккал.	2730,0	2011,0	2000,0	1580,0	2360,0

***Манбаъ:** Бехатарии озуқаворӣ ва камбизоатӣ. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе.2020, - С. 32.

Аз рақамҳои ҷадвали 1 бармеояд, ки сарфи сафедаҳо байни мардон ва занҳо 12,8%, равғанҳо – 16,0%, карбогидратҳо – 25,4%-ро ташкил додааст. Арзиши энергетикӣ истеъмоли хӯрокаи мардҳо нисбат ба занон 26,3 % зиёд мебошад. Нишондиҳандаҳои истеъмоли сафеда равғанҳо, карбогидратҳо дар хӯрокаи нафақахӯрон нисбат ба мардҳо мутаносибан 37,5%; 27,8%; ва 39,2% кам мебошад. Арзиши энергетикӣ хӯрокаи нафақахӯрон нисбат ба мардҳо 36,5% кам мебошад. Ҳамин тавр таркиби химиявӣ хӯрокаи кӯдакони то 7 сола ва аз 7 сола то 14 сола низ тафовути калон дорад.

Камтарин маҷмӯи маҳсулотҳои ғизоӣ барои қисми аҳолии қобилияти меҳнат вобаста аз хусусиятҳои физиологии организми мардон ва занҳое, ки ба меҳнати ҷисмонӣ машғуланд, тартиб дода мешавад. Барои нафақахӯрон бошад,

бо назардошти синну сол ва талаботҳо нисбати маҳсулотҳои серғизо ҳисоб карда мешавад. Барои кӯдакон, бо назардошти пурра инкишоф додани организми онҳо (аз синну соли 0-то 6 солагӣ) ва хӯроки иловагӣ барои тараққиёти фаъоли иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ (барои синну соли аз 7 то 14 солагӣ) алоҳида ҳисоб карда мешавад.

Ҳангоми муайян намудани арзиши энергетикӣ маҳсулотҳо ғизои таркиби ҳар як намуди маҳсулот дар 100 грами он ҳисоб карда мешавад, ки дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.

Таркиби химиявӣ ва арзиши энергетикӣ маҳсулотҳои ғизоие, ки ба камтарин маҷмуи маҳсулотҳои ғизоӣ, бо назардошти талафёбиҳо дар вақти коркард дохил карда мешаванд (дар 100 гр маҳсулот)

№	Номгӯи маҳсулот	Сафедаҳо	Равғанҳо	Карбогидратҳо	Арзиши энергетикӣ
1	Лубиёгӣ	19,8	1,8	43,6	269,5
2	Орд	10,0	1,1	61,9	297,6
3	Биринҷ	6,6	0,9	64,3	292,0
4	Дигар ғалладонагӣҳо (бо ғайр аз биринҷ)	9,7	2,2	58,0	290,1
5	Нои гандумӣ	8,2	1,3	46,9	233,6
6	Маҳсулотҳои макаронӣ	10,3	1,5	62,6	305,0
7	Картошка	1,4	0,3	10,6	50,8
8	Карам (тару тоза ва намакин)	1,4	0,1	3,3	19,7
9	Бодиринг ва памидор тару тоза ва намакин)	0,9	0,2	2,8	18,1
10	Бехмеваҳои ошхонагӣ	1,1	0,1	5,8	28,6
11	Сабзавотҳои гуногун	1,2	0,0	6,0	29,3
12	Полизӣ	0,4	0,1	4,8	22,0
13	Меваҳои тару тоза	0,6	0,6	7,8	40,4
14	Канд	0,0	0,0	99,8	399,2
15	Қандфит	3,5	12,4	76,6	432,8
16	Печен	6,0	11,6	71,6	414,9
17	Гӯшти гов	12,9	8,6	0,0	128,9
18	Гӯшти гусфанд	11,0	7,9	0,0	115,3
19	Гӯшти хук	11,0	23,4	0,0	254,8

20	Гӯшти паранда	9,4	8,6	0,2	115,7
21	Гӯшти моҳӣ	8,2	2,4	0,0	54,5
22.	Шӯрмоҳӣ	9,6	6,3	0,0	95,1
23	Шир, чурғот	2,7	3,1	4,6	56,5
24	Ҷаймоқ	2,5	15,7	3,2	166,0
25	Равғани ҳайвонот	0,7	70,3	1,1	639,8
26	Творог	15,0	8,5	4,6	158,3
27	Панир	23,0	25,5	0,0	329,1
28	Тухм	10,2	7,5	0,6	110,6
29	Маргарин ва дигар равғаниҳо	0,3	61,5	1,0	558,6
30	Равғани растанӣ	0,0	96,9	0,0	872,1

*Манбаъ: Ҳисоби муаллиф аз рӯйи: Бехатарии озуқаворӣ ва камбизоати. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе.2019, - С. 32.

Чуноне, ки аз рақамҳои қадвали 2 бармеояд, арзиши энергетикӣ аз ҳама зиёд дар равғани растанӣ – 872,1 ккалория, равғани ҳайвонот – 639,8 ккалория, маргарин – 639,8 ккалория, қандфит – 432,8 ккалория мавҷуд аст. Килокалорияи камтарин дар бодиринг ва помидори тару тоза – 18,1 ккалория, карам – 19,7 ккалория, полизиҳо – 22 ккалория ва беҳмеваҳо – 28,6 ккалория дида мешавад.

Аз ин рӯ меъёрҳои маҷмӯи камтарини маҳсулотҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикстон ҳисоб карда шудааст, ки дар қадвали 3 оварда шудааст.

Қадвали 3.

Меъёрҳои камтарини маҳсулотҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикстон (бо кг, дар як сол).

№	Номгӯи маҳсулотҳо	Аҳолии қобили меҳнат		Нафақа-хӯрон	Кӯдакон		Барои ҳар нафар аҳоли
		Мардҳо	Занҳо		0-6 Сола	7-14 сола	
1.	Маҳсулоти нонӣ (нон ва маҳсулотҳои макарон)	147,7	104,3	99,3	53,8	93,6	99,7
2.	Картошка	92,0	59,8	53,4	55,2	73,6	66,8
3.	Сабзавот ва полизӣ	166,1	149,8	158,0	176,5	201,4	103,0

4.	Меваи тару тоза	124,0	110,0	105,4	131,8	150,4	124,3
5.	Қанд ва маҳсулотҳои қаннодӣ (бо ҳисоби қанд, ҳамагӣ)	20,0	19,0	18,1	18,9	25,5	19,2
6.	Маҳсулоти гӯшӣ, ҳамагӣ	40,8	32,8	26,6	21,9	39,3	32,2
7.	Маҳсулотҳои моҳӣ, ҳамагӣ	9,0	7,8	9,0	5,3	7,7	7,7
8.	Шир ва маҳсулоти ширӣ, ҳамагӣ	115,3	107,9	105,8	148,0	161,4	127,7
9.	Тухм, дона	180	150,0	90	150	180	150
10	Равған растанӣ, маргарин ва дигар равғанҳо, ҳамагӣ	16,6	14,0	13,0	9,9	15,3	13,5
11	Дигар маҳсулотҳо, ҳамагӣ	4,88	4,88	4,15	2,92	4,02	4,17

*Манбаъ: Ҳисоби муаллиф аз рӯйи: Бехатарии озуқаворӣ ва камбизоати. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2021.

Тибқи ин меъёрҳо талабот ба маводҳои хӯрокворӣ ҳисоб карда шуда, таҳлили таъмини талабот ва нишондиҳандаҳои бехатарии озуқаворӣ ва худтаъминкунии он ҳисоб карда мешавад.

Маҷмӯи камтарини ҳазинаи истеъмолкунӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 4 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 4.

Камтарин ҳазинаи истеъмолкунӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Номгӯй маҳсулот	Ченак	Ҳаҷми истеъмолкунӣ	
			Аҳолии қобили меҳнат	Нафақа-хӯрон
Маҳсулотҳои озуқаворӣ				
1.	Маҳсулотҳои нонӣ (нон ва маҳсулотҳои макаронӣ)	Кг, дар як сол	147,7	99,3
2.	Картошка	Кг, дар як сол	92,0	53,4
3.	Сабзавот ва полизӣ	Кг, дар як сол	166,1	158,0
4.	Меваи тару тоза	Кг, дар як сол	124,0	105,4
5.	Қанд ва маҳсулотҳои қаннодӣ бо ҳисоби қанд	Кг, дар як сол	20,3	18,1
6	Маҳсулоти гӯшт	Кг, дар як сол	40,8	26,6

7	Маҳсулоти моҳигин	Кг, дар як сол	13,7	9,0
8	Шир ва маҳсулотҳои ширӣ бо ҳисоби шир	Кг, дар як сол	115,3	105,8
9	Тухм	дона, дар як сол	180	90
10	Равғани растанӣ, маргарин ва дигар намуди равғанҳо	Кг, дар як сол	16,6	13,0
11	Маҳсулоти дигар (чай, намак)	Кг, дар як сол	4,9	4,15

***Сарчашма:** ҳисоби муаллифи дар асоси Қарори Ҳукумат Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар вақти барои истеъмолкунӣ ворид кардани сабзавотҳо, полизиҳо, маҳсулотҳои гӯштӣ, моҳӣ, равғани растанӣ, маргарин ва дигар намуди равғанҳо ҳаҷми истеъмоли онҳо ба як гурӯҳ чамъ карда мешаванд. Дар вақти ба ҳазинаи истеъмолкунӣ ворид кардани маҳсулотҳои нонӣ, қанд ва маҳсулоти қаннодӣ, шир ва маҳсулотҳои ширӣ ҳаҷми истеъмоли маҳсулотҳои ба як гурӯҳ дохилшаванда ҳамчун ашё низ ҳисоб карда мешаванд.

Кумитаи иҷтимоӣ доир ба бехатарии озуқаворӣ умумичаҳонӣ Созмони Озуқаворӣ ва кишоварзии Созмони Милали Муттаҳид (ҶАО), ки масъалаи озуқавориро назорат мебарад, методологияи таъмини бехатарии озуқавориро истифода мебарад, ки нишондиҳандаҳои асосии он захираи ҷаҳонии гандум ва талаботи ҷаҳонӣ нисбати вай мебошад. Тибқи ин методология, агар 17%- и ҳаҷми умумии ғаллаи истеҳсолшуда ба соли дигар гузарад, бехатарии озуқаворӣ таъмин гардида ҳисоб карда мешавад.

Нишондиҳандаи захираи дон, баробар ба миқдори ду моҳи талабот нисбати вай ҳамчун ҳадди хатарнок истифода бурда мешавад. Дар дунё ҳадди дигари дар ҳолати хатар қарор доштани мамлакат, «хатари воридот» ном дорад. Агар ҳиссаи воридоти озуқа ба 33,3 фоизи талабот баробар бошад пас бехатарии озуқаворӣ дар ҳолати хавф қарор дорад.

Дар баробари ин, сатҳи бехатарии озуқаворӣ мамлакат, бо воситаи нишондиҳандаҳои зерин низ муайян карда мешавад:

- ❖ худтаъминкунии мамлакат бо озуқаворӣ;
- ❖ новобастагии захиракунии озуқаворӣ мамлакат аз дигарҳо;
- ❖ таъмини захираҳои комплекси агросаноатӣ аз ҳисоби моли воридшуда;
- ❖ ҳаҷми захираҳои озуқаворӣ стратегӣ ва фаврӣ, мувофиқи талаботҳои меъёрӣ, сатҳи истеҳсолоти маҳсулотҳои ғизоӣ ба ҳар як

нафари аҳоли; - сатҳи истеъмоли маҳсулотҳои муҳим ғизоӣ, сатҳи дастрасии озуқаворӣ барои гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ва ғайра.

Барои муайян кардани сатҳи бехатарии озуқаворӣ ҳар як шахс дар дунё меъёрҳои ғизохӯрии муқаррариро истифода мебаранд. Онҳо аз тарафи муассисаҳои махсуси миллӣ ва умумихалқӣ аз ҷумла Ташкилоти Умумичаҳонии тандурустӣ (ВОЗ) ва Созмони Озуқаворӣ ва кишоварзии Созмони Милали Муттаҳид (ФАО) муайян карда мешаванд. Дар вақтҳои охир, ин нишондиҳанда ба 2700 ккал дар як шабонарӯз баробар аст. Ба гурӯҳи аҳолии нимгурӯсна онҳое, ки 2150 ккал, гурӯҳи аҳолии гурусна, ки 1520 ккал дар як рӯз истеъмол менамояд дохил мешавад.

Соли 1980-ум дар тибқи «Барномаи озуқаворӣ ИҚШС» меъёри ғизохӯрӣ аз 10 намуди озуқа иборат буда, ки аз тарафи институти ғизои Академияи илмҳои тиббӣ ИҚШС тайёр карда шуда буд истифода мешуд. Ин меъёрҳо арзиши энергетикӣ вояи ғизоҳоро дар сатҳи 3200 ккал барои ҳар як шахс дар як шабонарӯз муайян карданд.

Баъд аз ба даст овардани истиқлолият, бо пешниҳоди ташкилотҳои умумихалқӣ меъёри ғизохӯрӣ бо маҷмӯи озуқаворӣ дар сабади истеъмоли иваз карда шуд. 31 августи соли 2018 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қарор дар бораи меъёрҳои физиологии истеъмоли маҳсулоти асосии ғизоиро ба як нафар ба имзо расонид ва аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, чун «Меъёрҳои тавсиявии физиологии истеъмоли маҳсулоти асосии озуқаворӣ ба ҳар сари аҳолии кишвар» тасдиқ гардидааст, ки дар қадвали 5 нишон дода шудааст.

Қадвали 5.

Меъёрҳои тавсиявии физиологии истеъмоли маҳсулоти асосии озуқаворӣ ба ҳар сари аҳолии кишвар

Номгӯи маҳсулот	грамм дар як шабонарӯз	килограмм дар як моҳ	килограмм дар як сол
Нон ва маҳсулоти нонӣ ярмаҳо, лубийёгҳо	404,7	12,0	147,7
Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	111,9	3,4	40,8
Моҳӣ ва маҳсулоти моҳигӣ	24,6	0,7	9,0
Шир ва маҳсулоти ширӣ	316,0	9,5	115,3
тухм(дона)	0,5	15,0	180,0

Равған (растанӣ ва чарбу)	46,2	1,38	16,6
Қанд	54,8	1,6	20,0
Сабзавот ва полизихо	455,0	13,7	166,1
Мева ва буттамева	340,0	10,2	124,1
Картошка	252,0	7,6	92,0
Чой	5	0,15	1,8

*Манбаъ: Минбари халқ 6.02.2019 № (1195) с/12

Дар охири солҳои 90-уми асри гузашта, дар тараққиёти демографии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тағйиротҳои муҳим оид ба афзоиши аҳоли, муҳоҷирати одамон дар дохили мамлакат ва берун аз он ба вуҷуд омаданд ва аз ин ҷо беҳатарии озукворӣ бо назардошти ин омилҳо аз нав он дида баромада шуд.

Ин масъала аз тарафи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низом дароварда шудааст. Онҳо методи нави ҳисобҳои сатҳи беҳатарии озуквориро кор карда баромаданд. Мувофиқи нишондодҳои онҳо сатҳи беҳатарии озукворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо формулаи зерин бояд ҳисоб карда шавад:

$$\text{СБО} = (\text{За} + \text{И} + \text{ИИ} - \text{КФФ} - \text{Т} - \text{Зо}) / \text{МИС},$$

Дар ин ҷо: СБО - сатҳи беҳатарии озукворӣ; И- истеҳсолот дар як давраи муайян; За ва Зо – захираҳо дар аввал ва охири давраи ҳисоботӣ; ИИ- истеъмоли истеҳсоли (тухмӣ, хӯроки чорво ва ғайра); КФФ- коркард бо мақсади ғайриғизоӣ; Т- талафот; МИС- меъёри истеъмоли солона.

Меъёри истеъмол (кг, дона) дар як сол барои ҳар як нафар ба шумори миёнаи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти хароҷотҳо барои истеъмоли озукворӣ, талафот, коркардҳо ба мақсади ғайриғизоӣ ва бо факту рақамҳои вазъи оморӣ муайян карда мешавад. Ҳиссаи воридоти озукворӣ, ҳамчун мувофиқати воридот ба истеъмоли ҳақиқии солона ҳисоб карда мешавад.

Ҳамин тавр, ба он нигоҳ накарда, ки сатҳи истеъмолкунӣ ба ҳазинаи истеъмолкунӣ вобаста карда шудааст, вале вай ба арзиши камтарини энергетикӣ вояи хӯрок (2730 ккал барои як нафар дар як шабонарӯз) қабул шудааст ва вай меъёри истеъмолкунӣ, инчунин дастгирии давлатии истеҳсоли агросаноатиро баланд кардааст.

Таҳқиқи принципҳо ва нишондиҳандаҳои асосии таъмини беҳатарии озукворӣ имкон дод, ки чунин хулоса барорем:

1. Бехатарии озукавории мамлакат, ба риояи принципҳо ва нишондиҳандаҳои махсусе, ки аз таҷрибаи ҷаҳонӣ бар меояд баҳо дода мешавад. Ин принципҳо вобаста ба шароити сиёсӣ, ташкилӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ ба роҳ монда мешавад.

2. Принципҳои асосии таъмини бехатарии озукаворӣ барои Тоҷикистон: муътадилӣ, меъёрӣ-ҳуқуқӣ, динамикӣ, мунтазамӣ, мутаносибӣ, пайдарпайӣ, навоарӣ, сифатнокӣ ва ҳимоявӣ бошад.

3. Принципҳои асосии таъмини бехатарии озукаворӣ, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти озукаворӣ» оварда шудаанд, ки риояи он метавонад кишварро аз хавф ниғаҳ дорад.

4. Пояи асосии принцип ва нишондиҳандаҳои асосии таъмини бехатарии озукавориро таъмини меъёрҳои талаботҳои физиологӣ дар моддаҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ба ҳисоб меравад.

5. Дар назар дошта шудааст, ки арзиши энергетикӣ истеъмоли хӯрока ба гурӯҳҳои гуногуни аҳоли тафовут дошта, ба ҳисобгирии он ҳангоми банақшагирии истеҳсолот ва тавозуни таъмини аҳоли бо маводҳои ғизоӣ зарур аст.

6. Ҳангоми муайян намудани арзиши энергетикӣ маҳсулотҳо бо килокаллория ҳисоб карда шуда, онро ба меъёрҳои камтарини маҳсулотҳои ғизоӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ-демографии аҳоли ба ҳисоб гирифтани зарур аст.

Адабиётҳо

1. Ашуров И.С. Экономическая безопасность. Душанбе, «Эр-граф». 2012. –С.73-197-198-199-218-220-223-224

2. Бехатарии озукаворӣ ва камбизоати. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе.2019, - С. 32.

Минбари халқ 6.02.2019 № (1195) с/12

4. Логинов В.Г. Сельское хозяйство и регулирование продовольственных рынков. Власть, бизнес и крестьянство: механизмы эффективного воздействия. -М.; Энциклопедия российских деревень, 2002. -106с.

5. Корнекова С.Ю. О региональном уровне продовольственной безопасности России /С.Ю. Корнекова // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. – 2015. – № 6. – С. 17-22.

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи амнияти озукаворӣ (Ахбори Мачлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, №12, қ.1, мод. 830.

ПРИНЦИПҲО ВА НИШОНДИҲАНДАҲОИ АСОСИИ ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ОЗУҚАВОРӢ

Ашуров И.С., Сафарова А.Ҷ.

Дар мақолаи мазкур дар бораи принципҳо, нишондиҳандаҳои ва меъёрҳо барои муайян кардани сатҳи бехатарии озуқаворӣ маълумотҳо оварда шудааст. Тибқи ин меъёрҳо талабот ба маводҳои хӯроқворӣ ҳисоб карда шуда, таҳлили таъмини талабот ва нишондиҳандаҳои бехатарии озуқаворӣ ва худтаъминкунии он ҳисоб карда мешавад. Муаллифон принципҳо ва нишондиҳандаҳои бехатарии озуқавориро вобаста ба синну сол, ҷинс муайян карда истифодаи онро ҳангоми баҳо додан ба таҳлили таъмини бехатарии озуқаворӣ тавсия додаанд.

Калимаҳои калидӣ: бехатарии озуқаворӣ, нишондиҳандаҳо, сабати истеъмолӣ, меъёрҳои истеъмол, маҳсулотҳои озуқаворӣ, арзиши энергетикӣ, мунтазамӣ, мутаносибӣ, пайдарпайӣ, навоарӣ, сифатнокӣ, ҳимоявӣ.

BASIC PRINCIPLES AND INDICATORS OF FOOD SECURITY

Ashurov I.S., Safarova A.CH.

This article provides information on the principles, indicators and criteria for determining the level of food security. According to these criteria, the demand for foodstuffs is calculated, and the analysis of demand and indicators of food security and self-sufficiency is calculated. The authors define the principles and indicators of food safety depending on age, sex and recommend their use in the assessment of food safety analysis.

Keywords: food safety, indicators, consumer basket, consumption norms, food products, energy value, stability, normative-legal, dynamic, regularity, proportionality, consistency, innovation, quality.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Ашуров Ихтиёр Саидович – д.и.и., профессори кафедраи молия ва қарзӣ Данишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Сафарова Анорхол Ҷумаевна - омӯзгори калони кафедраи менеҷмент ва соҳибқорӣи ДАТ ба номи Ш.Шохтемур, х.Рудақӣ 146, индекс 734003 e-mail.anora2303

УДК: 338.43(545.3)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ГИДРОЭНЕРГЕТИКЕ ТАДЖИКИСТАНА

ОДИНАЕВ Ш.Т., УБАЙДУЛЛОЗОДА Г. Х.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы организации и управления инвестиционной деятельности в отраслях гидроэнергетики Республики Таджикистана, более подробно останавливаются на содержании, структуре, принципах формирования

портфельных инвестициях как важного организационного механизма инвестиционной деятельности и его управления. Автор, отмечая, что инвестиционный портфель в сфере гидроэнергетики относится к инвестиционному портфелю реальной инвестиции, выявляются его особенности и механизмы формирования и реализации. Обоснованно предложение и рекомендации по совершенствованию организационного механизма формирования инвестиционного портфеля и управление реальным инвестиционным проектом в гидроэнергетики.

Ключевые слова: гидроэнергетика, инвестиция, инвестиционная деятельность, инвестиционный проект, инвестиционный портфель, реальная инвестиция, организационный механизм, ценных бумаг, основной капитал и т.д.

Энергетическая система страны, охватывая базовые отрасли экономики, определяет не только уровень развития всех отраслей и секторов экономики, но и осуществляет в обществе важную социальную функцию - обеспечивает потребность население в тепле и освещении. Энергетический сектор, обеспечивая жизнедеятельность всех отраслей экономики, способствует экономической консолидации хозяйственных субъектов и во многом определяет формирование основных макроэкономических показателей.

Как известно, в период независимости Республики Таджикистан осуществляемые экономические реформы затронули все отрасли экономики в том числе, электроэнергетику как базовую отрасль. Обеспечение финансовой устойчивости предприятий энергетического сектора была главной целью реформы. Поскольку в начальном этапе реформы либерализации энергетического сектора и практика его коммерциализации не дали желаемые результаты (предприятие сектора собственным финансовым средствам не могли восстановить или воспроизвести необходимые оборудование), в связи с этим правительства республики осуществляя огромные инвестиции для модернизации технико-технологической базы энергетической системы страны. В годы независимости республики для обеспечения развитие сферы энергетики осуществлены 34 государственных инвестиционных проектов на сумму 57,2 миллиарда сомони. В нынешнем этапе реализуется ещё 17 государственных инвестиционных проектов на сумму 16,4 миллиарда сомони. В период независимости республики введено в действие более 2000 мегаватт новых мощностей. [1.] Как видно из данных таблицы 1 только за период 2013-2020 гг. мощности все электростанции увеличились от 6180 до 6356 тыс. квт. В 2019 г.

более 90 мощности электростанции приходилось мощностью гидроэлектростанции. За анализируемый период объем производства электроэнергии увеличилось от 17071 до 18114 млн. кВт/час. Как свидетельствуют данные таблицы 1 в республике гидроэнергетика в энергетической системе страны занимает доминирующее положение. Потому что Республика Таджикистан имеет огромные водно-энергетические ресурсы, потенциал выработки электроэнергии которого составляет более 527 млрд. кВт.ч/год, из них технически возможные к использованию 144 – 200 млрд. кВт.ч/год и экономические целесообразные 85 – 100 млрд. кВт.ч/год.[2.27] Следовательно, гидроэнергетическая стратегия республики выступает важным звеном государственной энергетической политики и энергетической безопасности страны.

Таблица 1. Динамика мощность электростанций и производство электроэнергии

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 к 2013 г. в %
Мощности все электростанции, тыс. кВт	6180	6280	6283	6577	5718	6197	6475	6356	102,8
в том числе:									
гидроэлектростанции и мощность, тыс.кВт	5867	5859	5861	5858	5000	5479	5757	5758	98,1
Производство электроэнергии, млн. кВт/час	17071	16312	16860	16632	17163	18394	19169	18114	106,4

Источник: Статистический сборник Республики Таджикистан, 2021. С. 415

Поэтому в Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан подчеркивает, что «с целью обеспечения в ближайшем будущем энергетической независимости, удовлетворения нужд населения и национальной экономики в электроэнергии Правительство Таджикистана намерено расширить строительство и реконструкцию ряда жизненно важных крупных и малых объектов. В настоящее

время на общую сумму 11,3 миллиарда сомони продолжаются работы по реконструкции гидроэлектростанций «Нурек», «Сарбанд», «Кайраккум» и в рамках проекта «КАСА-1000», 500-киловольтной линии электропередачи и подстанций, также начато строительство гидроэлектростанции «Себзор» в Рошткалинском районе Горно-Бадахшанской автономной области».[1].

Как видно в гидроэнергетическом секторе экономики активизируется инвестиционная деятельность. В системе организации инвестиционной деятельности, следует уделить особое внимание на роль и значение портфельные инвестиции. Поскольку участники инвестиционной деятельности в гидроэнергетическом секторе экономики является не только правительства республики, отечественные субъекты экономики, но и зарубежные инвесторы. Например, общий объем финансирования Рогунской ГЭС на период 2020-2022 годы согласно утверждённого графика составлял около 1,1 млрд, дол. Ранее на строительства ГЭС использовались ресурсы за счёт вырученных от продажи евробондов средств и реализации золота, в результате чего годовое финансирование было достигнуто до 5 млрд сомони В 2021 г. строительство осуществляется только за счет государственного бюджета (2,1 млрд сомони).[3,] Следует вспомнить, что в 2017 г. правительство Таджикистана продало на мировом рынке гособлигаций на сумму 500 млн. долл. доходностью 7,1%. Они были приобретены инвесторами из США (38%), Великобритании (24%), стран Европейского союза (35%) и Азии (3%). Эти ресурсы были направлены для достройки Рогунской ГЭС. С начала строительства из всех источников финансирования освоено 24 миллиарда сомони (2,54 млрд. дол.) [9.]. Как видно, портфель инвестиции формируется из разных источников, что требует совершенствование его организационного механизма формирования, рационального структурирование и управление.

В связи с этим, более подробно остановимся на содержании, структуры, принципы формирование, портфельные инвестиции, а также его управления. Портфельные инвестиции – это формирования набора диверсифицированных вложений в различных видах активов, строящихся или уже функционирующих предприятий. Иными словами, инвестиционный портфель выступает как собранные воедино различные инвестиционные ресурсы, которые становится средством для достижения инвестиционной цели. Формирование портфель

исходит из "портфельных соображений" инвестора, который обычно определяют его желание владельца иметь в такой форме и в таком месте, с точки зрения безопасности, ликвидности и доходности. В республике в данном процессе, т.е., на формирование "портфельных соображений" оказывает влияние «институциональные ловушки», например, наши инвесторы в основном заинтересованы вложить на краткосрочные инвестиционные проекты, чтобы быстро приобрести выгоды, прибыль. В общем, у частных инвесторов наблюдается низкий уровень заинтересованности в осуществлении реальной инвестиций. [5.150.]

Инвестиционный портфель в сфере гидроэнергетики относится к инвестиционному портфелю реальной инвестиции. Инвестирование в физического капитала или основные фонды называется капиталовложением, следовательно, такой тип инвестиции называются реальными. С целью конкретизации траектории совершенствование организационного механизма формирования инвестиционного портфеля классифицируем процесс создания основных фондов, который называется капитальным строительством. (см таблица 2.)

Таблица 2. Виды капитального строительства или реальной инвестиции.

№ пп	Виды	Характеристика
1.	Новое строительство	Построение новых объектов основного, подсобного и обслуживающего назначения, вновь создаваемых энергетических предприятий; если строительство продлится очередями, то к новому относятся все фазы ввода мощностей, предусмотренных проектом
2.	Расширение действующих предприятий	Построение на площади действующих предприятий дополнительные мощности, цехи производства с целью расширение производства.
3.	Реконструкция	Реализации инвестиционных проектов с целью переустройство объектов гидроэнергетики, которые связаны с повышением уровня технико-экономического параметра ГЭС на базе внедрение достижение науки и техники. Конечный цель реконструкция. также является расширение производства, производственных мощностей и тд.
4.	Техническое перевооружение	Совокупностью мероприятий, направленная на повышение технического уровня отдельных блоков мощности, замена старого оборудования, однако, цели расширения часто не предусматривается.

Составлено авторами

Как выше было отмечено, реальные инвестиции в гидроэнергетики республики связаны, прежде всего, со строительством новых гидроэлектрических станций, подстанций, линий электропередачи и д.р, а также реконструкций существующих объектов.

Следует отметить, что портфель реальной инвестиции, характеризуется рядом особенностей. Прежде всего, обеспечивает высокие темпы развития предприятия, расширение рабочих мест, создание определённого имиджа, государственную поддержку инвестиционного процесса и т.д. Портфель реальной инвестиции является более капиталоемким (большой объём инвестиций), менее ликвидным и имеет высокий уровень рискованности (из-за продолжительности реализации), а также является сложным и трудоёмким в управлении. В связи с этим требуется тщательного отбора каждого проекта, который включается в портфель.

Основные принципы формирования портфеля реальных инвестиционных проектов приведены в таблице 2.

Таблица 2. Основные принципы формирования портфеля реальных инвестиционных проектов в гидроэнергетики

№ пп	Принципы	Характеристика
1.	Множества критериев отбора проектов в портфель	<i>В данном случае появляется возможности учета основные цели инвестиционной стратегии отраслей гидроэнергетики, его компаний, а также задачи их инвестиционной деятельности;</i>
2.	Дифференциация критериев отбора по видам инвестиционных проектов.	<i>Применяется для выбора независимым, взаимосвязанным и взаимоисключающим инвестиционным проектам</i>
3.	Учёт объективных ограничений инвестиционной деятельности в гидроэнергетике	<i>Проблема ограничение ресурсов всегда существует. В данном случае к ограничениям относятся объёмы инвестиции, траектории направления и формы осуществление, отраслевой и региональной диверсификации инвестиционной деятельности, возможности и потенциал собственных инвестиционных ресурсов и др.</i>
4.	Обеспечение связи инвестиционного портфеля с производственно-финансовой состояние или программами предприятия гидроэнергетики	<i>Портфель инвестиций формируется с учетом формирования денежных потоков выдам инвестиционной деятельности в рамках определенных периодов времени,</i>
5.	Обеспечение сбалансированности инвестиционного портфеля по важнейшим параметрам	<i>Оптимизации или обоснованное сочетание уровня доходности, риска и ликвидности</i>

Составлено авторами

Обобщая вышеуказанные положения и содержание основные принципы формирования портфеля реальных инвестиционных проектов, приведенные в таблице 2 можно утверждать, что безопасность, доходность вложений, стабильный рост капитала и высокая ликвидность является основными принципами формирования инвестиционного портфеля. Формирования портфель инвестиции вызывает набор соответствующих инвестиционных инструментов, которые обеспечивает снижение или нейтрализации риск потерь вложение капитала и приобретение желаемого дохода. Иными словами, требуется оптимальный баланс между риском портфеля и дохода, достижением компромиссного соотношения этими противоположными сторонами. Рациональное число элементов портфеля инвестиции зависит от возможностей инвестора. На практике обычно встречается от 10 до 20 разных элементов инвестиционного портфеля. При формировании инвестиционного портфеля, инвестору следует установить для себя значения главных параметров, на который он и опирается или руководствуется. К этим основным параметрам можно отнести: тип и состав портфеля; сбалансирование риска и доходности; схема управления портфелем.

На практике встречается два типа портфелей: первое, инвестиционный портфель, который в основном направлен на получение высокого дохода от инвестиционных проектов, высоких процентов и дивидендов по ценным бумагам; второе, портфель, ориентированный на расширение объёма производства продукции, а также роста или прироста курсовой стоимости ценных бумаг. В энергетике используется первый тип портфеля: аккумулялирование и вложения свободных денежных ресурсов предприятий экономики страны в ценные бумаги для получения прибыли и использования для развития. Что касается, второго типа, то портфель может быть за счёт имеющихся собственных свободных средств инвестировать развития энергетических компаний достичь расширения на основе строительства новых генерирующих предприятий.

В зависимости от инвестиционных целей инвестора формируется первоначальный состав портфеля, который имеет больший или меньший риск. В силу этого вкладчик могут быть агрессивным или консервативный. Первый

будет склонен к высокой степени риска. Другим словом, агрессивный инвестор в своей инвестиционной деятельности главный акцент делает на вложение на рискованные бумаги и проекты, обладающие высоким уровнем доходности по окончанию строительства.

В состав инвестиционного портфеля существует различные по риску и доходности элементы. В отраслях гидроэнергетике это проявляется за счёт покупки акций как действующих, так и строящихся предприятий. Но, для покупки акций строящегося предприятия следует установить льготы в контексте покупки функционирующих предприятий. В портфеле в зависимости намерений инвестора, удельный вес разно-доходных элементов могут варьироваться, что вытекает из общего принципа, действующий на инвестиционном рынке: высокий риск - это высокий доход и наоборот.

В реальной практике встречается ряд схем управления портфелем, что определяется поведением инвесторов в каждой ситуации. В связи с этим, по нашему мнению, анализ и управление по ситуациям гидроэнергетическом секторе, которые отражают накопленный опыт управления инвесторов, является наиболее эффективным управлением портфелем инвестиций. Выявление причин и условий возникновения конкретной ситуации на рынке ценных бумаг является основной задачей ситуационного анализа и выбор эффективного управления инвестиционной деятельности.

Первая схема. Инвестор заранее устанавливает границы, где проявляется разделение инструментов по риску, сроку и доходности, т.е. формируется корзина с определёнными характеристиками. Определяется доля корзин в инвестиционном портфеле, что могут стать постоянной величиной в определённом времени. Состав корзин могут меняться под воздействием макроэкономической ситуации, изменения критериев инвестора и произошедших с проектом или ценной бумагой. Поэтому, сочетание указанных факторов, которые характеризует текущее состояние среды, и определяет ситуацию, на которую реагирует инвестор в процессе принятия инвестиционных решений.

Вторая схема. Инвестор старается придерживать гибкой шкалой весов корзин в портфеле, первоначально формируется в зависимости от весовых соотношений между корзинами и элементами корзин. В дальнейшем инвестор

корректирует в зависимости от результатов анализа финансовой ситуации на рынке и ожидаемых колебаний конъюнктуры рынка. Таким образом, во второй схеме требуется осуществление или проведения мониторинга внешней среды для того, чтобы прогнозировать. В данном процессе инвестор может формировать проблемно-целевые группы управления инвестиционной деятельности, руководитель которого выполняет функцию управления составом портфеля: устанавливает критерии распределения инструментов по корзинам и веса корзин в портфеле, а также координирует действия в случае перераспределения инструментов между корзинами в соответствии со сложившейся в среде ситуации.

Каждый член проблемно-целевые группы управляет одну или несколько корзин, определяет состав, собирает и анализирует информацию по элементам, выявляет соответствия того или иного инструмента критериям своей корзины. Разработка и реализация реального инвестиционного проекта, начиная от появления идеи до ввода в эксплуатацию предприятия, можно представить в виде цикла, которые состоит из трёх фаз: преинвестиционной, инвестиционной и эксплуатационной. Эти фазы в свою очередь, разделяется на стадии, которые содержат важные виды деятельности, например консультирование, проектирование и производство. [6.210,7.67]

Однако на реальной практике отсутствует такой универсальный подход к делению процесса реализации инвестиционного проекта на конкретные фазы. Участники инвестиционного проекта в основном опираются на своих опытах и ролью в проекте в зависимости конкретными обстоятельствами выполнения проекта. В связи с этим разделение проекта на фазы является разнообразным.

Основное содержание любого инвестиционного проекта во всех случаях исходит из действующего механизма регулирования отрасли гидроэнергетики, в которой проект реализуется. Основу определения границ, отслеживающих ход выполнения проекта и проведение регулирующих мероприятий, составляет дифференциация проекта. Реализация любого проекта предполагает выполнение таких мероприятий, как планирование и проработкой возможности его реализации, что вызывает:

- осуществление процесс разработку технико-экономического обоснования и рабочего проекта;

- деятельностью по составлению договора или контракта;
- финансированием работ по проекту и созданием новых технологий;
- планированием ресурсов и хода работ над проектом;
- закупкой материалов и оборудования, а также строительством и сдачей готовых объектов в эксплуатацию. [10.46]

Совокупность работы по реализации инвестиционного проекта можно разделить на два крупных блока работ: 1. Основная деятельность по проекту. 2. Обеспечение проекта. Основная деятельность в первом блоке инвестиционного проекта охватывает следующие виды работы: прединвестиционные исследования; планирование и разработка проектно-смешанной документации; закупочную деятельность, заключение контрактов; строительно-монтажные и пусконаладочные работы; сдача, эксплуатация проекта, выпуск продукции; ремонт оборудования и развитие производства; закрытие проекта (демонтаж оборудования). К деятельности второго блока относятся: организация работ по проекту; обеспечение правовой корректности; отбор кадров и составление финансовых планов; материально-техническое обеспечение; проведение маркетингового исследования и информационное обеспечение. Однако данное разделение работ не совпадает с разделением проектов на фазы и этапы, потому что основная и обеспечивающая деятельность могут совмещаться во времени. Деятельность по реализации проектов, осуществляемых на разных организационных уровнях и частях реализации проектов, сами нуждаются в управлении. Следовательно, управление реальным проектом следует рассматривать как система мер по переводу проекта из состояния идеи в состояние функционирующего предприятия.

Как выше отметили, в инвестиционный портфель гидроэнергетических сооружений республики важное место занимают ценные бумаги. Следовательно, разработка инвестиционных проектов и его управление должны опираться на информацию о рынке ценных бумаг, фондовая биржа, которая является организованной и регулярно функционирующей пространством рынка по купле-продаже ценных бумаг. На этом рынке владелец ценной бумаги получает доход от ее владения и распоряжения. Доход от его владения присваивается в форме дивиденда, а доход от распоряжения ценной бумагой

путём ее продажи по рыночной стоимости, превышающий номинальную или первоначальную стоимость, по которой она была приобретена. В зависимости этих ситуаций формируются различные два типа портфели ценных бумаг: а) портфель, ориентированный на приобретение дохода за счёт дивидендов; б) портфель ориентированный на прирост курсовой стоимости входящих в него инвестиционных ценностей (портфель роста)..[4.67] В связи с этим республику необходимо обеспечить средой и условиями для развитие фондовой биржи, где работает все сегменты рынка. В Законе Республики Таджикистан «О ценных бумагах и фондовых биржах» (от от 28.06.2011 г. №745) чётко обозначено, что «целью настоящего Закона является развитие в республике рынка ценных бумаг для обеспечения экономического роста за счёт мобилизации финансовых ресурсов, их перераспределения и рационального использования, проведение государственной политики по поощрению предприятий к выпуску и продаже ценных бумаг, установление правовых гарантий для обеспечения лиц, приобретающих ценные бумаги, необходимой информацией о предприятиях, ценные бумаги которых предлагаются к продаже». Однако, этот закон не получил полное и справедливое реализации на практике внутри страны, что мешает дальнейшему росту строительства гидроэнергетических объектов в республике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики»//<http://www.president.tj/ru/node/21977#farkhor>
2. Концепция перехода Республики Таджикистан к устойчивому развитию на 2007-2030 годы. С.27.
3. В Таджикистане на достройку Рогуна в 2020-2022 годы направят около \$1,1 млрд <https://tajikta.tj/ru/news/v-tadzhikistane-na-dostroyku-roguna-v-2020-2022-gody-napravyat-okolo-1-1-mlrd>.
4. Колесников М. Инвестиционные проекты: определение, жизненный цикл, оценка эффективности // Проблемы теории и практики управления. - 2012. - № 2. - С. 67 - 71.
5. Мирсаидов А.Б. Современное состояние и «институциональные ловушки» индустриального развития Хатлонской области - Таджикистан и современный мир .2017, № 5 с.148-160

6. Рак А.В., Фурманчук Д.А., Стенькина Е.Н. Государственное регулирование инвестиционной деятельностью // Новая наука: Теоретический и практический взгляд. - 2016. - № 6-1. - С. 208-211;

7. Склярова Ю.М., Скляров И.Ю., Латышева Л.А. Инвестиции. - Ростов на/Д: Феникс, 2015. - 352 с.

8. Статистический сборник Республики Таджикистан, 2021. С. 415

9. Таджикистан обойдется без иностранных инвестиций при достройке Рогуна <https://fergana.media/news/109298/?country=kg>

10. Филатова Т.В., Оганян Л.А. Роль государственного регулирования инвестиционной деятельности в современной России // Вестник Университета (Государственный университет управления). - 2014. - № 5. - С. 41-45.

11. Федотова М.А. Инвестиционные решения в условиях рынка // Финансы - 1992.-№ 1, с 34-40

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛИИ ФАЪОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР ГИДРОЭНЕРГЕТИКАИ ТОЧИКИСТОН

ОДИНАЕВ Ш.Т., УБАЙДУЛЛОЗОДА Ғ.Х.

Дар мақола масълаҳои ташкил ва идораи фаъолияти сармоягузори дар соҳаҳои гидроэнергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиши қарор гирифтааст, доир ба моҳият, сохтор ва принципҳои ташаккули сабади сармоягузори ҳамчун механизми ташкили фаъолияти сармоягузори ва идораи он таҳлили муфассал шудааст. Муаллиф сабади сармоягузори дар соҳаи гидроэнергетика ҳамчун типии сабади сармоягузори воқеии назирӯфта хусусият ва механизмҳои ташаккули амалигардии онро муайян намудааст. Пешиҳодот ва тадбирҳои амалиро нисбати такмили механизми ташкили сабади сармоягузори ва идораи лоиҳаҳои сармоягузори воқеии дар соҳаҳои гидроэнергетика асоснок намудааст..

Калидвожаҳо: гидроэнергетика, сармоя, фаъолияти сармоягузори, лоиҳаҳои сармоягузори, сабади сармоягузори, сармояи воқеӣ, механизми ташкили, қозғалҳои қимматнок, сармояи асосӣ.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF INVESTMENT ACTIVITIES IN THE HYDROPOWER INDUSTRY OF TAJIKISTAN

ODINAEV SH. T., UBAIDULLOZODA G. H.

The article examines the organization and management of investment activities in the hydropower sectors of the Republic of Tajikistan, dwells in more detail on the content, structure, principles of the formation of portfolio investments as an important organizational mechanism for investment activities and its management. The author noting that the investment portfolio in the field

of hydropower refers to the investment portfolio of real investments, identifies its features and mechanisms of formation and implementation. The proposal and recommendations for improving the organizational mechanism for the formation of an investment portfolio and management of a real investment project in hydropower are substantiated.

Key words: *hydropower, investment, investment activity, investment project, investment portfolio, real investment, organizational mechanism, securities, fixed assets, etc.*

Маълумот дар бораи муаллифон:

Одинаев Ш.Т.- Муовини директори Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, 734049, ш. Душанбе, кучаи Ҳаёти- Нав 306. Тел. (+992) 918 42 57 57. E e-mail: economic64@mail.ru

Убайдуллозода Ғ.Х. - Унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ, 734049, ш. Душанбе, кучаи Ҳаёти- Нав 306. Тел. (+992) 935 77 20 52.

УДК:338.43.635

**САМАРАНОК ИСТИФОДАБАРИИ ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАТИ ДАР
СОҲАИ БОҒУ ТОКПАРВАРИИ ТОЧИКИСТОН**

Ахмедов Д.Ҳ.

Аннотатсия: дар мақолаи мазкур самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ дар соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла соҳаи боғу тоқпарварии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ва ҳамзамон таъмини пурраи шуғл, истифодаи босамар ва беҳтар намудани сифати захираҳои меҳнатӣ яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодии соҳаҳои боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии деҳот нишон дода шудааст.

Калимаҳои калидӣ: самаранокӣ, боғу тоқпарварӣ, қувваи корӣ, иқтисодиёт, шуғли аҳоли, кишоварзӣ, муносибатҳои иқтисодӣ.

Яке аз омилҳои асоси таъсиркунанда дар истеҳсолоти кишоварзӣ аз ҷумла дар соҳаи боғу тоқпарварӣ ин самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, таъмини пурраи шуғл, истифодаи босамар ва беҳтар намудани сифати захираҳои меҳнатӣ яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодии соҳаҳои боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии деҳот баромад менамояд. Аммо, дар оғози таҷдиди бозорҳои соҳаҳои кишоварзӣ ва ба миён омадани шумораи зиёди хоҷагиҳои нави хурд (хоҷагиҳои деҳқонӣ, хоҷагиҳои ёрирасони хусусӣ ва ғайра), ки онҳо сатҳи пасти мутобиқшавиро ба шароитҳои нави хоҷагидорӣ доштанд, дар соҳаи боғу тоқпарварӣ ва муфлисшавии хоҷагиҳои онҳо тағирот ба вуқӯъ омад. Ва ин равандҳо то ҳол

мушоҳида гардида дар бештари субъектҳои хоҷагиҳои кишоварзӣ аз зараровар буданашон, шаҳодат медиҳанд.

Вобаста ба мушкилиҳои ҷойдошта дар шароити имрӯза таҳлили захираҳои меҳнатӣ яке аз масъалаҳои асосии дар низоми хоҷагидорӣ соҳаи боғу тоқпарварӣ ба ҳисоб меравад. Бояд гуфт, ки натиҷаи дилхоҳ фаъолият ё ин ки хизматрасонии субъектҳои хоҷагидорӣ ин аз самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ дар фаъолияти хоҷагиҳо таъмин менамояд, вобастагӣ дорад.

Аз ин рӯ, дар шароити рӯшди муносибатҳои иқтисодӣ масъалаи мазкур рӯзмарра ба ҳисоб рафта, аҳамияти аввалиндарачаро дар худ касб менамояд. Аз нигоҳи иқтисод масъалаи самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ ва музди меҳнат аз умдатарин масоиле мебошад, ки оид ба он аз қадим инҷониб соҳибкорону хоҷагидорон ва мутафакирони зиёди илмҳои гуногун бахсу мунозираи худро идома медиҳанд.

Дар шароити имрӯза самаранок истифодабарии қувваи кори дар боғу тоқпарварӣ омили асосии рушди ҳар як хоҷагии соҳаи мазкур ба шумор меравад. Рушду инкишофи хоҷагӣ, тараққиёти ҳамаҷонибаи он, ба баландшавии дараҷаи музди меҳнати коргарон ва маҳсулнокии меҳнати онҳо вобаста мебошад.

Аз лиҳози иқтисодӣ таъминнокии пурраи хоҷагиҳои кишоварзӣ, аз ҷумла боғу тоқпарварӣ бо қувваи корӣ, дуруст истифодабарии онҳо, дараҷаи баланди маҳсулнокии меҳнат барои зиёд кардани ҳаҷми маҳсулот ва баланд бардоштани самаранокӣ истехсолот аҳамияти калон дорад. Бояд қайд кард, ки таъминнокии хоҷагиҳо бо қувваи корӣ ва самаранок истифодабарии онҳо аз ҳаҷм ва сари вақт иҷро намудани корҳои хоҷагӣ, самаранок истифодабарии техника ва ҳам натиҷаи ҳаҷми истехсоли маҳсулот, арзиши аслии он, фоида ва як қатор дигар нишондодҳои иқтисодӣ вобастагӣ дорад. Истифодаи самабахши қувваи корӣ ба беҳтар намудани ҳолати молиявии корхонаҳо оварда мерасонад.

Ёдовар шудан зарур аст, ки қувваи корӣ – он қисми аҳоли, ки маълумотҳои умумии лозима, қобилияти корӣ ва дониш нисбат ба соҳаҳои муайян доштаро дороянд, дохил мешаванд. Ташкил додан ва истифодабарии қувваи корӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ хусусияти худро доранд. Дар кишоварзӣ, аз ҷумла боғу тоқпарварӣ бо пешрафти қувваи истехсолкунанда ва пешрафти илмӣ-техникӣ камшавии шумораи коргароне, ки бевосита ба истехсоли маҳсулот

машғул буданд, ба назар мерасад. Барои пурратар ба роҳ мондани чараёни шуғл дар соҳаи боғу тоқпарварӣ пешниҳодҳои зеринро манзур менамоем:

- дуруст ва саривақт истифодабарии қувваи қорӣ дар хоҷагиҳои боғу тоқпарварӣ аз нав мавриди таҳлил қарор дода шавад;

- баҳодихии маҳсулнокии меҳнат бо усулҳои мусоири технологӣ дар хоҷагиҳои боғу тоқпарварӣ дар шароити нави хоҷагидорӣ аз нав омӯхта шавад;

Қувваи қорӣ гуфта маҷмӯи қобилияти ҷисмонӣ ва зеҳнии инсонро, ки барои тавлиди мол ва хизматҳои зарурӣ истифода карда мешаванд, фаҳмида мешавад. Аз ин рӯ захираҳои меҳнатӣ он вақт қувваи қорӣ мешаванд, ки қобилияти ҷисмонӣ ва зеҳнии инсон дар раванди меҳнат истифода карда шавад.

Хусусиятҳои хоси кишоварзӣ, пеш аз ҳама, вобастагии истеҳсолоти он аз табиат мебошад. Аз ин рӯ, давраи истеҳсоли маҳсулот ба қонунҳои табиӣ вобастагӣ дорад ва ба вақти қорӣ мувофиқат намекунад.

Аз рӯйи мавсимияти чараёнҳои истеҳсоли қисми зиёди қорҳо ба моҳҳои алоҳида рост меояд. Аз ин рӯ, вақти қорӣ ва талабот ба қувваи қорӣ дар давоми сол нобаробар тақсим мешавад. Баҳисобгирии таркиби қувваи қорӣ, талабот ва истифодаи он дар як мавсими ҷамъоварии аксари маҳсулот, парокандагии ҷойҳои қорӣ имконият намедиханд, ки маҳсулнокии меҳнат ва пардохти музди онро аз рӯйи сифат ва миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда мунтазам муайян намоянд.

Вобаста ба шаклҳои хоҷагидорӣ, баҳисобгирии маҳсулоти кишоварзӣ ва хароҷоти меҳнат ҳосилнокии он гуногун аст. Масалан дар хоҷагиҳои коллективӣ, ҷамъиятҳои саҳомӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) баҳисобгирии маҳсулот, хароҷоти меҳнат, маҳсулнокии он дар асоси ҳисоботи солона муайян карда мешавад.

Дар кишоварзӣ категорияҳои зерин: аҳолии шаҳру деҳот, захираҳои меҳнатӣ, миқдори аҳолии машғули кишоварзӣ ва амсоли инҳо истифода мешаванд.

Аҳолии дар иқтисодиёт фаъол аҳолие мебошад, ки дар давоми давраи таҳқиқотӣ барои истеҳсоли мол ва хизматгузорӣ қувваи қорӣ сарф менамояд. Аҳолии аз ҷиҳати иқтисодиёт фаъол маҷмӯи аҳолии машғули фаъолияти иқтисодӣ ва маҷмӯи бекорон аст. Аҳолии дар иқтисодиёт ғайрифавол ашхосе мебошанд, ки дар давраи таҳқиқотӣ машғули қор ё бекор дониста намешавад.

Хулоса, дараҷаи ғабӯлии аҳоли дар иқтисодиёт аз ҷумла дар соҳаи кишоварзӣ ҳиссаи шумораи аҳолии дар иқтисодиёт ғабӯл ба шумораи умумии аҳоли бо ғоиз ҳисоб карда мешавад. Ба аҳолии дар иқтисодиёт машғул ашхосе мансубанд, ки дар давраи тадқиқотӣ аз рӯи кироҷқорӣ музднок кор кардаанд, инчунин мустақилона бо як ё якчанд ҳариф, ҳам бо ҷалб ва ё ҷалб накардани кироҷқорон кори даромаднокро иҷро кардаанд.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Шарифов З. Р., Саидов М.С., Кабиров Н.Ш., Маҳмадназаров З.И. Баҳисобгирии бухгалтерӣ дар соҳаи кишоварзӣ (қисми – 2). Душанбе «Ирфон» 2014;
2. Шарипов З., Ҷураев О., Расулов Н. Ҳисобдорӣ, таҳлил ва аудит дар корхонаҳо. Душанбе «Маориф» - 2000;
3. Шаропов У. Иқтисодиёти кишоварзӣ. Душанбе «Маориф ва фарҳанг» - 2007;
4. Элмуродов З., Абдуллоев Д., Элмуродов Х., Ашурова Б., Набиев И.И. Омори кишоварзӣ. Душанбе " Маориф " -2013 Элмуродов З.,
5. Самандаров И.Ҳ. Таҳлили ғабӯлияти истеҳсоли дар корхонаҳои кишоварзӣ. Душанбе " Маориф " -2013.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ САДОВО - ВИНОГРАДАРЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ ТАДЖИКИСТАНА

Ахмедов Д.Х.

Аннотация: в данной статье рассматривается эффективное использование трудовых ресурсов в сельском хозяйстве, в том числе в садово – виноградарческой отрасли Таджикистана. В то же время полное обеспечение занятости, эффективное использование и повышение качества трудовых ресурсов является одним из важных факторов экономического развития садоводства и виноградарства и повышения уровня жизни сельского населения.

Ключевые слова: эффективность, садоводство, рабочая сила, экономика, занятость, сельское хозяйство, экономические отношения.

EFFICIENT USE OF LABOR RESOURCES OF THE GARDENING AND VITICULTURING INDUSTRY OF TAJIKISTAN

Akhmedov D.Kh.

Annotation: this article discusses the effective use of labor resources in agriculture, including in the horticultural and viticultural industry of Tajikistan. At the same time, the full provision of employment, the efficient use and improvement of the quality of labor resources is one of the important factors in the economic development of horticulture and viticulture and the improvement of the living standards of the rural population.

Key words: efficiency, gardening, labor force, economy, employment, agriculture, economic relations.

Ахмедов Д.Х. – н.и.и., мудири Шуъбаи омузиш ва мониторинги сармоягузори дар КАС-и ИИТСРК АИКТ. Тел.: (+992) 93 905 06 66. davlat_1118@mail.ru

УДК: 345.65.3.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ФОРМИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ АГРАРНЫХ КЛАСТЕРОВ

Махмудова Ш.Х., Файзов Н.Б.

Аннотация: в данной статье авторы рассмотрели формирование аграрных кластеров и оценили его как фактор развития национальной экономики. А именно государственное регулирование инвестиционной деятельности в рамках аграрного кластера увеличивает возможности развития инновационных процессов. Это, в свою очередь, обеспечивает эффективность региональной кластерной системы.

Ключевые слова: агропромышленный рынок, аграрный кластер, конкуренция, инвестиционная активность, важные факторы, государственное регулирование.

В условиях рыночной конкуренции переход к устойчивому развитию агропромышленного производства и сельской экономики в целом предполагает необходимость организации тесного межхозяйственного взаимодействия всех субъектов агропромышленного рынка, что обуславливает необходимость усиления и углубления межпроизводственной интеграции в агропромышленном комплексе. Последнее тесно связано с формированием и развитием региональных отраслевых кластеров, учитывающие специфику хозяйствования и уровень экономического развития республики и ее регионов. Подобная универсальная форма интеграционных процессов, как кластеризация получили довольно заметное развитие в Индии, США, Франции, Великобритании, Австрии, Германии, Турции, Российской Федерации, в Узбекистане и в ряде других стран.

В контексте мировой глобализации и изменения экономической реальности возникли множество определений кластера. По этому поводу академик Пиризода Дж.С. подчеркивает, что «...единой модели агрокластеров не существует. Это связано с тем, что кластер является сложной открытой

экономической системой, которая функционирует в еще более сложной окружающей среде. Тем не менее, несмотря на все различия кластерных моделей, в определенной степени можно вести речь о некоторой их типологизации. Особенно это касается организационной структуры, определяющей характер и принципы взаимодействия всех участников кластера. В новых условиях хозяйствования наиболее актуальным и эффективным инструментом борьбы с кризисными явлениями является кластерный подход, который основывается на учете положительных синергетических эффектов региональной агломерации... Он отмечает, что «...использование кластерного подхода может существенно обогатить межрегиональное и международное экономическое сотрудничество, так как для бизнеса кластер - это реальная возможность обеспечить себе конкурентоспособность как и любая другая привлекательная методика, могут принести результаты только тогда, когда они вписаны в более широкий контекст стратегий национального и регионального развития. В новых условиях хозяйствования наиболее перспективной, является кластерная интеграция, под которой понимается процесс образования устойчивых взаимосвязей территориально-обособленных экономических субъектов и углубления взаимодействия между ними. Кластерная интеграция позволяет повышать конкурентоспособность производимой продукции, обеспечивать инновационное развитие и устойчивость производства в долгосрочной перспективе».

Стратегия агрокластера заключается в удовлетворении внутренних нужд страны, снижение зависимости от импорта, создание экспортного потенциала. Исходя из этого, стратегическими задачами кластера являются:

- развитие партнерских отношений между государством и бизнес-структурами;
- создание новых и реконструкцию перерабатывающих предприятий, ориентированные на высокотехнологичный выпуск продукции;
- развитие сырьевой базы;
- создание благоприятного инвестиционного климата для повышения технологического уровня перерабатывающих предприятий;
- совершенствование торгово-закупочных операций;
- содействие кооперации предприятий.

В мировой экономике кластеры интенсивно развиваются в последние два десятилетия и в настоящее время составляют более 50,0% экономики развитых стран. В 90-е годы XX столетия в основном развивались агропромышленные кластеры, то сейчас преимущественно развиваются инновационные кластеры такие как, информационные, логистические, в сфере здравоохранения и т.д. Родиной инновационных кластеров является Кремниевая долина в США, где компактно сосредоточены 87 тыс. компаний, 40 научно-исследовательских центров, 10 университетов и их обслуживают 180 венчурных и 47 инвестиционных компаний, а также 700 банков.

Кластерный подход способен самым принципиальным образом изменить содержание государственной экономической политики, которая направлена не на поддержку отдельных предприятий и отраслей, а на развитие взаимоотношений между смежными предприятиями, институтами, расположенными в географической близости и т.д. Кластерный подход в управлении отраслями и комплексами способствует повышению устойчивости экономической системы за счет быстрого и оперативного реагирования на изменения внутренней и внешней конъюнктуры, адаптации за счет средств инновационной политики.

Главная особенность кластера – его инновационная ориентированность. Опыт США (поддержка и стимулирование образования инновационных кластеров – феномен Силиконовой долины) показывает, что инновационные (промышленные) кластеры могут формироваться на уровне региона, где высокая концентрация взаимосвязанных отраслей.

Финансовая устойчивость агрокластеров активизирует процесс привлечения инвестиций в отрасль. Рост котировки на землю как капитал, может послужить основой для активизации земельного рынка. Будут созданы дополнительные рабочие места, особенно в трудоизбыточных регионах республики. Тем самым снизить отток трудоспособного населения из села, повысить приток квалифицированных кадров, а также повысить привлекательность отрасли.

Основными факторами, влияющими на конкурентоспособность продукции, выпускаемой кластерами, являются:

– система расчета предельной себестоимости выпускаемых предприятием товаров и услуг, норм амортизации и амортизационных фондов, и фонда обновления основных производственных мощностей;

– система ценообразования и маркетинга сбыта продукции, баланс спроса и предложения на товары и услуг на сегментах мирового рынка;

– уровень технологии производства и степень физического и морального износа основных производственных фондов;

– организационная форма кластерного объединения предприятий и внутренний монополизм перерабатывающих предприятий.

С учетом сказанного на перспективу следует решить следующие научные проблемы:

– разработка концептуально нового методологического подхода к реализации глобальной цели развития кластера в Таджикистане;

– кластерные принципы организации и развития отрасли должны осуществляться как по вертикали (в аспекте целевых долгосрочных, отраслевых производственных и региональных программ развития), так и по горизонтали (в аспекте реализации потенциала природных и трудовых ресурсов региона, совершенствования управления научных, технологических, производственных процессов региона);

– разработка и внедрение концептуально нового методологического подхода к учету ценностной категорий затратного механизма посредством применения методики директкостинга в калькуляции предельной себестоимости конечной продукции;

– разработка концептуально нового подхода к использованию методов модельного анализа финансового состояния производственного комплекса кластера;

– необходимы принципиально новые подходы к выбору проектных решений по совершенствованию и развитию производственной структуры региона в целом, и специализации кластера в частности с оценкой их природно-материальных ресурсов, определения потенциала производительных сил и социального положения населения.

При формировании аграрных кластеров в определенных районах Республики Таджикистан государственное регулирование инвестиционной

деятельности в этом направлении должно носить специфический характер. Состояние развития аграрного сектора республики показывает, что более эффективными формами выступают плодоовощной, зерновой, мясо-молочный и хлопковый кластеры.

Исследования также показывает, что имеющиеся возможности для проведения эффективной инвестиционной деятельности раздроблены. Это объясняется следующими факторами.

Во-первых, необходимо организовать финансово-кредитный институт, который функционировал бы только в рамках кластера. Это, несомненно, приведет к активизации инвестиционной деятельности в региональных кластерных системах.

Во-вторых, необходимо создать единую сеть привлечения грантов и иностранных инвестиций. Важность этой задачи определяется тем, что в республике осуществление даже частичной дотации из республиканского бюджета невозможно, так как наблюдается постоянная нехватка бюджетных средств. Привлеченные гранты необходимо использовать целенаправленно на должном, эффективном уровне.

В-третьих, в Республике Таджикистан по причине малоземелья существует проблема эффективной организации предпринимательской деятельности. Сформированная многоукладная экономика в сельском хозяйстве становится причиной трудностей в распределении и использовании водных ресурсов для полива сельхозугодий. До начала формирования многоукладной экономики необходимо было сформировать сельскохозяйственные кооперативы. Практика показала, что это очень трудно сделать после реорганизации аграрного сектора. Мы предполагаем, что в рамках кластера создание подобной кооперации станет более успешным. На наш взгляд, роль кооперации как объединения усилий в инвестиционном процессе заключается в учете интересов всех участников.

Кластер в аграрном секторе имеет свои особые черты: создается в условиях взаимодействия различных форм сельскохозяйственных предприятий; устанавливает связь между сельским хозяйством и промышленным производством; способствует снижению транзакционных издержек у членов кластерного объединения. Для конкретизации особенностей инвестиционной

деятельности в аграрном кластере необходимо уточнить, что собой представляет «аграрный кластер».

По мнению Т.М. Геращенко, создание региональных аграрных кластеров обеспечивает мультипликативный эффект и поэтому их называют мультикластерами. При этом Т.М. Геращенко, обращая особое внимание на кластеризацию, определила этот процесс как совокупность законодательных, структурных и функциональных компонентов, обеспечивающих эффективное развитие инновационно-инвестиционной деятельности на конкретной территории. Мы поддерживаем точку зрения в том контексте, что государственное регулирование инвестиционной деятельности в рамках аграрного кластера должно опираться на развитие инновационных процессов. Это, в свою очередь, обеспечивает наивысший эффект кластерных систем.

Однако при создании кластеров возникает необходимость обоснования их форм в регионах. По мнению японских исследователей Л. Киминами и А. Киминами, важной особенностью аграрных кластеров является то, что они в значительной степени зависят от природных условий. В этом проявляется региональная специфика аграрного кластера. В аграрном секторе кластеры должны создаваться с учетом особенностей регионов, что в большей степени повышает эффективность их функционирования. Западноевропейские исследователи обосновали новую особенность кластера – его социально-экономический аспект. При этом кластер должен полностью удовлетворять широкому спектру экономических и социальных критериев, таких как, рациональное производство продукции. Это, в свою очередь, становится причиной накопления капитала и расширения инвестиционных возможностей. Такой характер кластера важен и для Республики Таджикистан, но приобретение подобной специфики кластерами невозможно без государственной поддержки, тем более, когда речь идет о социальном аспекте регионального аграрного кластера.

Литература:

1. Абдиев М.Ж., Эсенбаев Н.С. Повышение конкурентоспособности агропромышленного комплекса Кыргызстана на основе кластерного подхода // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2012. – № 1. – С. 197-201.

2. Пиризода Дж.с., Амиров Н.И. и др. Зарубежный опыт кластерного развития агропромышленного комплекса// Доклады Таджикской Академии сельскохозяйственных наук. Душанбе, 2013.- №4(38)- с. 59-63.

3. Каримов Р.А. Особенности формирования конкурентных отношений в условиях перехода к устойчивому развитию сельского хозяйства (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. экон. наук. Худжанд, 2012.

4. Герашенкова Т.М. Методология разработки инновационно-инвестиционной стратегии развития организаций (на примере агропромышленного комплекса): автореф. дис. ... д-ра экон. наук. Ярославль, 2015.

5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: ЭКСМО, 2007.

6. Kiminami L., Kiminami A., Agricultural Clusters in China. URL:[http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/51471/2/129\(Kiminami&Kiminami\).pdf](http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/51471/2/129(Kiminami&Kiminami).pdf).

7. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Изд.дом «Вильямс». – 2000. – 485 с.

8. Beciu S., Popa O., Nistor S., Ursu A. A Study Regarding the Elaboration of an Integrated Regional Cluster, as a Support for Agro-Industrial Business in the Romanian Rural Areas. URL: <http://www.ibimapublishing.com/journals/JEERBE/2012/654019/m654019.pdf>.

НИГОҲИ ИҚТИСОДИ БА ТАШАККУЛЁБИИ КЛАСТЕРҲОИ АГРАРИИ МИНТАҚАВӢ

Махмудова Ш.Ҳ., Файзов Н.Б.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур муаллифони масоили ташаккули кластерҳои аграриро баррасӣ намуда, онро ҳамчун омилҳои рушди иқтисодии миллӣ арзёбӣ намуданд. Маҳз, танзими давлатии фаъолияти сармоягузорӣ дар чорчӯбаи кластери аграрӣ имкониятҳои рушди ҷараёни инноватсиониро бештар мегардонад. Ин дар навбати худ самаранокии низоми кластери минтақаро таъмин менамояд.

Важҳои калидӣ: бозори агросаноатӣ, кластери аграрӣ, рақобатнокӣ, фаъолияти сармоягузорӣ, омилҳои муҳим, танзими давлат.

ECONOMIC VIEW ON THE FORMATION OF REGIONAL AGRICULTURAL CLUSTERS

Makhmudova Sh.Kh., Fayzov N.B.

Abstract: in this article, the authors examined the formation of agricultural clusters and evaluated it as a factor in the development of the national economy. Namely, the state regulation of investment activity within the framework of the agrarian cluster increases the possibilities for the development of innovative processes. This, in turn, ensures the efficiency of the regional cluster system.

Key words: agro-industrial market, agrarian cluster, competition, investment activity, important factors, state regulation.

Сведения об авторах:

Махмудова Ш.Х. – к.э.н. ведущий научный сотрудник, тел: 935929211

Файзов Н. Б. – учёный секретарь, E-mail: nig75@mail.ru

УДК.: 631.1

ЗАХИРАҲОИ ЗАМИН ВА ИСТИФОДАИ ОҶИЛОНАИ ОН ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИЁТИ БОЗОРГОНИИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Шокирзода Н. И.

Дар мақолаи мазкур оиди захираҳои замин ва истифодаи оқилонаи он дар шароити иқтисодиёти бозоргонии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Таҳлил карда шудааст, ки бо суръати афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ масоҳати заминҳои интенсифӣ зиёд гардидааст. Барои он, ки ғўшт, шир ва тухм сари аҳоли истеҳсол гардад, ҳадди ақал ба 1 нафар аҳоли 0,22 га баробар бошад. Дар ҷумҳурӣ меъёри андозаи замин ба ҳар нафар аҳоли ба 2,5 маротиба кам нисбати ба меъёри муқарраргардида.

Калимаҳои калидӣ: захираҳои замин, истифодаи оқилона, афзоиши истеҳсолот, маҳсулоти кишоварзӣ, муносибатҳои заминдорӣ, тамоюл рушди иқтисодиёт.

Дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ соҳаи кишоварзӣ маҳдудияти захираҳои замин, моддӣ-техникӣ ва обӣ мушоҳида мегардад. Вобаста ба гузариши ҷумҳурӣ ба муносибатҳои иқтисоди бозоргонӣ, зарурати омӯзиши муаммоҳои оқилона истифодабарии иқтидори захираҳои заминҳои кишоварзӣ ва тадбиқи амалии он ба миён меояд. Ин зухурот низ пурра ба соҳаи кишоварзии тааллуқ дорад, чунки он аҳолии мамлакатро бо маҳсулоти ғизоӣ ва соҳаи саноати коркардро бо ашёи хом таъмин менамояд.

Ҳамзамон, дар соҳаи кишоварзӣ маҳз омилҳои табиӣ он чорҷубаи амалиеро муайян менамоянд, ки дар асоси он молистеҳсолкунанда шаклҳои мувофику натиҷадори идора намудани захираҳои истеҳсолиро интихоб менамояд.

Бояд қайд намуд, ки роҳҳои баландбардории самаранокии захираҳои замин дар кишоварзӣ ҳама вақт масъалаи мубрам маҳсуб меёфт, аммо он дар шароити муносибатҳои нави бозорӣ, муҳимияти хосаро доро мебошад. Дар чунин

шароит, таҳқиқи муаммоҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоии истифодаи захираҳои замин басо муҳим буда, аҳамияти муҳими илмию амалиро дар худ таҷассум менамояд.

Дар адабиёти иқтисодӣ ба масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии истифодабарии захираҳои замин диққати махсус дода шудааст. Ҷабҳаҳои гуногуни самаранокии иқтисодии истифодабарии замин дар бисёр асарҳои илмии олимони ватанию хориҷӣ инъикос ёфтааст [1]. Аммо новобаста аз миқдори зиёди корҳои илмӣ аз рӯи ин масъала то ҳол таҳқиқоти махсуси маҷмӯӣ оид ба муайянкунии самаранокии истифодабарии захираҳои заминҳои кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусият ва талаботи иқтисодиёти бозори дарбар мегирад, гузаронида нашудааст.

Замин ҳамчун воситаи истеҳсолот хусусиятҳои хос (он маҳсули ҳуди табиат аст, маҳдуд ва ивазнашаванда, воситаи доимии истеҳсолот аст) ва нақши хосро дорост. Замин дорои хусусиятҳои табиӣ хос (ҳосилхезии хок, сабзиши табиӣ, рельеф, хусусиятҳои географӣ ва ғ.) мебошад. Нақш ва хусусиятҳо қайд гардидаи замин, зарурати ҷудо намудани онро ҳамчун объекти идоракунӣ ба миён мегузорад. Ба ғайр аз ин, дигар омилҳои низ вучуд доранд, ки ба интиҳоби замин ҳамчун объекти хоси идоракунӣ водор месозанд [2]. Барои он, ки раванди истеҳсолот муваффақона амал намояд, воситаҳои истеҳсолот бояд бо тартиби муайян ташаккул ёбанд, онҳо бояд ба як низоми ягона, муттаҳид карда шуда, таносуби муайян дошта бошанд. Ташкили воситаҳои истеҳсолот қонуниятҳои объективии ҳама гуна истеҳсолоти ҷамъиятӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки азбаски замин дар кишоварзӣ ҳамчун пойгоҳи ҳудудии ҷойгиршавӣ ва рушди ҳама соҳаҳо баромад менамояд, дар кишоварзӣ, инчунин шароити моддӣ ва воситаи истеҳсолот ба ҳисоб меравад. Вобаста ба он, ки захираҳои замин дар ҷумҳурӣ амалан тағйир намеёбанд, омили ягона ва муайянкунандаи он андозаи рента ва нархи замин мебошад. Талабот ба замин дар зерин таъсири омилҳои зерин ташаккул меёбад: нархи маҳсулоти гирифташуда аз ин қитъаи замин, маҳсулнокии замин, миқдор ва сифати захираҳои истифодашаванда ва таносуби онҳо. Агар талабот ба замин зиёд гардад, онгоҳ андозаи рента низ баланд мегардад. Аз ин рӯ, таъсиси бозори озуқаворӣ ватанӣ талаботи мавҷударо ба қитъаҳои замин зиёд гардонида, бо ин васила ба афзоиши рента оварда мерасонад. Аммо андозаи пешниҳодоти

қитъаҳои замин сол ба сол тағйир наёфта истодааст, баръакс андозаи заминҳои обёришаванда коҳиш ёфта истодаанд. Аз дигар тараф, тағйирёбии андозаи рента ба тағйироти андозаи заминҳои мавҷуд буда таъсир намерасонад, яъне майдони умумии заминҳои кишоварзӣ зиёд намегарданд. Бо дигар ибора дар ҳолати тағйирёбии талабот ба замин самараи нархҳо мушоҳида мегардад, аммо самараи миқдор назаррас нест. Агар талабот ба замин дар нуқтаи поёнӣ қарор дошта бошад, онгоҳ рента ба сифр баробар шуда, замин ҳамчун моли ройгон баромад мекунад.

Қобили зикр аст, ки 93% заминҳои ҷумҳурӣ куҳистон мебошад, ки аз он 7% заминҳои ҳамвор мебошад. Аз ин рӯ мо бояд заминро оқилона истифода барем. Аҳамияти он дар шароити муосир баҳри дастрасӣ ба захираҳои табиӣ барқарорнашавандаи кӯҳсор баланд мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар мавриди ташкили илман асоснокшудаи истеҳсолот дар минтақаҳои кӯҳӣ, истифодаи пурраи замин дар давоми сол истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳисоби 1 га дар оянда ба 40% зиёд кардан мумкин аст [3].

Таҳқиқотҳо нишон додаанд, ки раванди истифодабарии захираҳои замин дар ҷумҳурӣ мунтазам тағйир меёбад, ки дар натиҷаи он аз як тараф, азхудкунии заминҳои нав барои обёрӣ аз ҳисоби захираҳои давлатии замин ва камшавии заминҳои кишоварзии каммаҳсул (чарогоҳ, лалмӣ, боир,) мушоҳида мегардад, аз дигар тараф як қисми заминҳо барои васеъ намудани шаҳру ноҳияҳо, сохтмони корхонаҳои саноатӣ, барои эҳтиёҷоти дохилихоҷагии корхонаҳои кишоварзӣ бо дигар мақсадҳо аз гардиши кишоварзӣ бароварда шудаанд. Ҳамин тавр, сохтори майдони кишоварзии ҷумҳурӣ тағйир меёбад, ки динамикаи сохтори он дар қадвали 1 оварда шудааст.

Қадвали 1.- Динамикаи сохтори майдони кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1991-2019,% [7]

	1991	2010	2019	1991	2010	2019
	Ҳамаи заминҳо			Заминҳои обёришаванда		
Заминҳои кишоварзӣ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Аз он ҷумла, киштзор	19,03	17,92	18,07	86,8	87,6	80,6
Ниҳолҳои бисёрсола	2,36	2,46	4,15	10,6	10,4	14,0
Боир	0,45	0,52	0,56	0,36	0,36	0,48

Алафдарав	0,51	0,44	0,43	0,19	0,16	0,44
Чарогоҳ	77,88	78,66	76,78	2,0	1,6	4,5

Сарчашма: Агентии омории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. *Маҷмӯаи оморӣ. Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон.* - Душанбе, 2020. –С.22-25 ва ҳисобҳои муаллиф

Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки суръати азхудкунии заминҳои нав дар ҷумҳурӣ солҳои охир ба маротиб (аз 12 то 0,9) коҳиш ёфтааст. Динамикаи таркиби заминҳои кишоварзӣ афзоиши вазни хоси истифодабарии интенсивии заминҳо ва камшавии истифодабарии экстенсивии заминҳои чарогоҳ ва алафдаравро инъикос менамояд. Тағйиротҳои ба амаломатаи таркиби заминҳои кишоварзӣ дар солҳои 1991-2019 дар маҷмӯъ ба суръати афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мувофиқ меояд, зеро ба самти зиёдшавии андозаи заминҳои интенсивӣ тағйир ёфтаанд. Таҳлилҳо нишон додаанд, ки бо суръати афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ масоҳати заминҳои интенсивӣ зиёд мегардаанд. Барои он, ки гӯшт, шир ва тухм сари аҳоли истеҳсол гардад, ҳадди ақал ба 1 нафар аҳоли 0,22 га баробар бошад. Дар ҷумҳурӣ меъёри андозаи замин ба ҳар нафар аҳоли ба 2,5 маротиба кам нисбати ба меъёри муқарраргардида [4].

Бояд қард, ки суръати азхудкунии заминҳои нав дар оянда бояд барқарор карда шавад, ҳамроҳшавии заминҳои обӣ дар як сол бояд на кам аз 10-12 ҳаз. гектарро ташкил диҳад. Дар ҷадвали 2 тамоюли тағйирёбии майдони заминҳои обӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Ҷадвали 2 – Тамоюли тағйирёбии майдони заминҳои обӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2012-2019 [8]

Нишондиҳандаҳо	2012	2015	2016	2017	2019
Дар ҳамаи категорияи хоҷагиҳо	749	753	754	754	762
Аз он ҷумла дар ассотсиатсияҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар шаклҳои хоҷагидорӣ	684	675	678	678	685

Сарчашма: Агентии омили назди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. *Омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон – Душанбе, 2020 – С. 302*

Маълумотҳои ҷадвали 2 нишон медиҳанд, ки майдони заминҳои обӣ соли 2018 дар ҳама категорияҳои хоҷагидорӣ 762 гектар, аз он ҷумла дар ассотсиатсияҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар шаклҳои хоҷагидорӣ 684 гектар ташкил додааст. Соли 2019 дар муқоиса бо соли 2012 майдони заминҳои обӣ

1,7% афзоиш ёфта, майдони заминҳои обии ассотсиатсияҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар шаклҳои хоҷагидорӣ дар ин давра бетағйир мушоҳида мегарданд.

Қобили зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои камзамини ҷаҳон маҳсуб меёбад. Майдонии умумии заминҳои кишзор 720,2 ҳаз. гектарро ташкил медиҳанд, ки 502,8 ҳаз. гектари он обӣ мебошанд. Чунин ҳолат, ҳар як шаҳрванди хоҷагӣ ва минтақаро водор месозад, ки истифодаи оқилонаи заминро ҳамчун қарзи умумимиллии худ ҳисоб намоянд. Таҳлилҳо нишон додаанд, ки миқдори заминҳои самараовар ба ҳар сари аҳоли тадриҷан коҳиш ёфта истодааст, соли 1970 ба ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ 0,17 гектар ва дар соли 2019 -0,04 гектар замини қорами обӣ рост меомад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар шароити истиқлолияти давлатӣ ва рушди муносибатҳои бозорӣ сиёсати муносибатҳои заминдорӣ куллан бояд тағйир ёфтааст.

Бояд қайд кард, ки бӯҳрони иқтисодӣ, ки солҳои 2008-2009 ба вуҷуд омада, аксар мамлакатҳоро фаро гирифт, бори дигар ҳукуматдоронро хушдор сохт, ки нисбати сохтори идоракунии бахшҳои гуногуни хоҷагии халқ чораҳои мушаххасро амалӣ созанд. Вобаста ба ҳалли ин масъала, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола аз тарафи Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон стратегия ва шакли Паём барои соли оянда пешниҳод карда мешавад, ки дар он тамоми самтҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар доираи иқтисодиёти миллӣ дида баромада мешавад. “Махсусан, соҳаи кишоварзӣ аз тарафаи муҳтарам Пешвои миллат диққати ҷиддӣ дода мешавад, чун ки сарзамини мо офтобрӯя буда, дар он имкониятҳои ҷуғрофӣ ҷиҳати рушди ин соҳа назаррас ва васеъ мебошанд. Бинобар ин, аз тарафи Ҳукумат нақшаҳои стратегӣ оид ба ин соҳа роҳандозӣ карда мешаванд. Мақсади асосии банақшагирии стратегӣ дар сохтори идоракунии соҳаи кишоварзӣ барои ҳалли ин масъалаҳои вобаста ба рақобатпазирии соҳавӣ ва рушди минбаъдаи истеҳсолоти кишоварзӣ равона гардидааст” [5].

Истифодабарии захираҳои замин дар шароити муносибатҳои нави иқтисодӣ, яке аз унсурҳои асосии ислоҳоти замин баррасӣ карда мешавад. Дар шароити муосир бояд таносуби усулҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва идоракунии захираҳои замин, ки мустақилияти иқтисодии субъектҳои иқтисодӣ ва мақоми ҳосаи заминҳои таъиноти кишоварзиро ҳамчун объекти идоракунии ба инобат мегиранд, таъмин менамояд.

Тағйирот дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии ҷомеа, низоми андозро ба зиддиятҳои шароити нави хоҷагидорӣ дучор намуд. Ин зарурати тағйироту иловаҳо ба низоми андозро ба миён овард. Механизми иқтисодии пешниҳодгардида, имкон медиҳад, ки масъалаҳои зерин ҳалли худро ёбанд:

-ташаккули бозори замин;

-чалби қитъаҳои замин ба амалиёти марбут ба гарав;

-муайянкунии омилҳо ва тамоюлҳои таъсиркунанда ба нархгузори замин;

-такмили пардохтҳои рентавӣ [6].

Хулоса. Ҳамин тавр, ки истифодаи оқилонаи захираҳои замин дар минтақаҳои Тоҷикистон дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ яке аз самтҳои муҳими ҳадафҳои стратегияи давлат мебошад. Бояд ба он диққат дод, ки Тоҷикистон кишваре мебошад, ки дар он захираҳои замин дар таносуби шумора ва афзоиши аҳоли боигарии табиӣ-захиравӣ ба ҳисоб меравад. Ислоҳоти муносибатҳои заминдорӣ аҳамияти хосро касб намуда, бозори заминро ташаккул медиҳанд, ҳамзамон муносибатҳои аграрӣ дигаргун гардида, тамоюли рушди иқтисодиёт тағйир ёфтааст. Аз ин рӯ, механизми иқтисодии танзими муносибатҳои бозории тамоми шаклҳои заминдориро роҳандозӣ карда метавонад.

Руйхати адабӣҳои истифодашуда

1. Шарифов З.Р. Основы рыночной экономики и формирование хозяйственного механизма АПК. Душанбе.-2008, с.126-128.

2. Шафронов А. Оценка и факторы эффективности землепользования.// Экономист. – 2002. – №12. – С.83–88.

3. Давлатов Х. М. Пути эффективного использования земельных ресурсов горных зон. Маводҳои семинари илмию амалӣ таҳти унвони «Таҳлил ва арзёбии иқтисодии рушди боғу тоқпарварӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» Душанбе 2017, саҳ.96-105.

4. Хасанов А.А. «Рациональное использование земельных ресурсов»// Кишоварз, 2006, №4, с. 40-43.

5. Паёми Президенте Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси Намояндагони Ҷумҳурии Тоҷикистон. (26.12.2020).

6. Пиризода Д.С. Разумная аграрная политика-основа устойчивого развития отрасли. Сборник научных статей /Актуальные проблемы учета, анализа и финансово-кредитных ресурсов в АПК. Душанбе, 2018, с.5-8.

7. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. - Душанбе, 2020. –С.22-25.

8. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. –С. 302.

**РАЗУМНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОГО
ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ШОКИРЗОДА НАДЖИБУЛЛО ИСУФХОН**

В данной статье рассматривается разумное использования земельных ресурсов сельского хозяйства в условиях рыночной экономики Республики Таджикистан. Анализированы, что с темпами роста сельскохозяйственного производства увеличивается площадь интенсивных земель. Для производства мяса, молока и яиц на душу населения необходимо использовать не менее 0,22 га на душу населения. В республике размер земель на душу населения в 2,5 раза ниже установленной нормы.

Ключевые слова: земельные ресурсы, разумное использования, увеличение производства, сельскохозяйственной продукции, земельные отношения, тенденция и развития экономики.

**REASONABLE USE OF AGRICULTURAL AND RESOURCES IN A MARKET ECONOMY
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

SNOKIRZODA NAJIBULLO ISUFKHON

It is analyzed that with the growth rate of agricultural, production, the area of intensive land increases. For the production of meat, milk and eggs per capita, it is necessary to use at least 0.22 ha per capita. In our republic, the size of land per capita is 2.5 times lower than the established norm.

Key words: reasonable use, land resources, increasing production, agricultural products, land relations, tendency and economic development .

Маълумот дар бораи муаллиф:

Шокирзода Начибулло Исуфхон – унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ, тел: +992 02445555

УДК:338.43.635

РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Ахмедов Д.Х., Ақобирзода Ф.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути рационального использования основных средств в агропромышленном комплексе Республики Таджикистан. Также было проанализировано эффективное использование основных средств и их учет в сельскохозяйственных предприятиях и даны конкретные рекомендации.

Ключевые слова: основные средства, бухгалтерский учет, сельскохозяйственные предприятия, эффективность, лизинг.

Основные средства наряду с другими факторами производства являются важнейшей частью производственного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Рационального использования основных средств зависит степень экономического развития и финансового состояния сельскохозяйственных предприятий. Реформирования собственности и развития организационно-правовых форм хозяйствования в Таджикистана производство сельскохозяйственной техники сократилось в семь раз, а наличие ее у сельхозтоваропроизводителей в среднем составляет менее 50% от потребности. Степень технической готовности отдельных видов машин не превышает 55-60%. Такое состояние подготовки техники для проведения сельскохозяйственных работ обусловлено, прежде всего, отсутствием, нехваткой запасных частей и слабой материальной базой сферы технического сервиса, диспаритетом цен на промышленную и сельскохозяйственную продукцию, кризисным финансовым состоянием сельскохозяйственных предприятий.

Однако, теоретические и методические аспекты решения этих проблем в экономической литературе освещены еще недостаточно, а некоторые разработки и рекомендации требуют уточнения и обоснования. Этими обстоятельствами и обусловлена актуальность исследования формирования и использования основных средств сельскохозяйственного производства.

Однако остаются малоисследованными вопросы формирования основных средств производства сельского хозяйства и рационального их использования в

условиях глубокого экономического кризиса, резкого спада производства сельскохозяйственной продукции, снижения уровня доходности и платежеспособности коллективных сельскохозяйственных предприятий, возрастающего диспаритета цен на средства труда и продукцию сельского хозяйства.

Для рационального использования основных средств в условиях рыночных экономики предлагаем следующие предложения:

- определены пути рационального формирования и использования основных производственных средств сельхозназначения;
- разработан проект оптимизации потребности и рационального использования основных средств;
- обоснована методика оценки обеспеченности основными средствами по критерию максимума производства сельскохозяйственной продукции и эффективности производственной деятельности;
- выявлены особенности формирования и воспроизводства основных средств сельскохозяйственного производства на современном этапе развития экономики;
- обоснована целесообразность использования метода начисления амортизации способом уменьшаемого остатка с учетом коэффициента ускорения с целью аккумулирования денежных средств в амортизационном фонде и его целевого использования,

Низкий уровень обеспеченности и эффективности использования основных средств производства в сельскохозяйственных предприятиях отрицательно влияет на объемы производства, их экономическую эффективность. Исследования показали, что принципиальный подход к формированию основных средств производства должен быть основан на достижении равновесия между теми преимуществами, которые свойственны различающимся по производительности объектам низкими издержками владения малопроизводительной техникой и выигрышем в сроках проведения работ при использовании высокопроизводительных и более качественных механизмов. Учет потерь в урожае и доходах из-за несоблюдения сроков проведения полевых работ позволяет решать проблему выбора техники путем

сравнительного анализа общих затрат в расчете на единицу земельной площади. Поэтому выбор оптимального варианта приобретения техники предполагает проведение анализа альтернатив.

- привлечение услуг сторонних организаций
- затраты на проведение механизированных работ
- стоимость услуг сторонних организаций
- плановая прибыль
- лизинг
- заемный капитал
- форма погашения лизинговых платежей
- стоимость приобретения по лизингу
- лизинговый процент
- срок лизинга

Показатели обеспеченности основными средствами и энергетическими ресурсами в республике за исследуемый период из года в год снижаются. В связи со спадом материальной заинтересованности сельскохозяйственных работников, снижением обеспеченности основными средствами производства, ухудшением социальной инфраструктуры села уменьшается эффективность использования основных средств, что в конечном итоге ведет к убыткам и нерентабельности производства. С увеличением коэффициента соотношения основных и оборотных средств повышается рационального использования основных средств, а при более высоком удельном весе активной части основных производственных средств увеличивается фондоотдача. Таким образом, эффективность использования основных средств производства оказывает прямое влияние на эффективность деятельности предприятия.

Устойчивое развитие сельскохозяйственного производства невозможно без действенного механизма хозяйствования, направленного на формирование конкурентных преимуществ, важнейшим из которых является экономически целесообразное и эффективное использование основных средств.

Повышение эффективности использования основных средств решает множество экономических задач: рост производительности труда, снижение себестоимости, экономия капитальных вложений, увеличение объема выпуска продукции, увеличение прибыли и рентабельности сельскохозяйственных предприятий. Однако ввиду технической изношенности и морального устаревания основных средств может возникать риск снижения спроса на сельскохозяйственную продукцию.

Важнейшим направлением повышения эффективности использования основных средств является широкомасштабное внедрение в сельскохозяйственное производство достижений передового опыта и прогрессивных технологий. Для обновления основных средств особое значение имеет совершенствование финансово-кредитных отношений.

Литературы

1. Аверкиев, А.И. Методические основы развития и использования технического потенциала сельскохозяйственного производства Текст./
2. А.И. Аверкиев// Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2000. - №1. - С.20-21
3. Аллахвердиев, А.И. Развитие службы агросервиса на кооперативной основеТекст./ А.И. Аллахвердиев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2003. №7. - С.11-12.
4. Анализ хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий: справочник Текст./М.: Колос, 1982. -86с.
5. Апарин, И. Определение потребности в сельскохозяйственной технике Текст./ И. Апарин// АПК: экономика, управление. 2002. - №4. - С.3-10
6. Ашхотова, Ф. Восстановить технический потенциал агропредприятий Текст./ Ф. Ашхотова, И. Баксанов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. -2002. № 11. - С.7.
7. Артюшин, А.А., Стратегия машинно технологического обеспечения производства сельскохозяйственной продукции России на период до 2010 года Текст./ А.А. Артюшин, Н.В. Краснощекое// Техника и оборудование для села. - 2004. - №4. - С.2-5.
8. Алгинин, В.И. Эффективность ресурсосберегающей технологии Текст./
9. В.И. Алгинин, Л.В. Орлова // Достижения науки и техники АПК. 2002. -№5.-С.11-12.

ОҚИЛОНА ИСТИФОДАБАРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСИ ДАР КИШОВАРЗӢ

Ахмедов Д.Х., Ақобирзода Ф.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур, роҳҳои оқилона истифодабарии воситаҳои асоси дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифта шудааст. Инчунин, самаранок истифодабарии воситаҳои асоси ва баҳисобгирии он дар корхонаҳои кишоварзӣ таҳлил гардида, тавсияҳои мушахас пешниҳод гардидааст.

Калимаҳои калидӣ: воситаҳои асосӣ, баҳисобгирӣ, корхонаҳои кишоварзӣ, самаранокӣ, лизинг.

RATIONAL USE OF KEY TOOLS IN AGRICULTURE

Akhmedov D.H., Akobirzoda F.

Annotation. This article examines the ways of rational use of fixed assets in the agricultural sector of the Republic of Tajikistan. Also, the effective use of fixed assets and their accounting in agricultural enterprises was analyzed and specific recommendations were made.

Keywords: fixed assets, accounting, agricultural enterprises, efficiency, leasing.

Свидения об афтора:

Ахмедов Давлатали Хайталиевич – к.э.н., доцент, заведующий отделом Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН. Тел: 93 905 06 66;

УДК: 332.36.47

РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Холов М.Р.

Аннотасия: В данной статье анализируются пути развития аграрного туризма в Республике Таджикистан и его экономическая эффективность для населения страны. В то же время было отмечено, как зарубежные страны развили эту отрасль и их опыт был применен в Таджикистане.

Ключевые слова: туризм, аграрный туризм, населения, рыночная экономика, доход, расход, эффективность.

В современных условиях сфера туризма в рамках мировой экономики является глобальным бизнесом и этот рынок постоянно расширяется, не оставляя без внимания ни одну страну мира. Значение туризма для национальной экономики в то же время связано с теми преимуществами, которые он приносит при условии успешного развития и, прежде всего, это увеличение доходов и рост благосостояния населения, рост рабочих мест не только в самой отрасли, но и в смежных обслуживающих отраслях. Другим важным преимуществом развития отрасли является мультипликативный эффект от туризма, т.е. его влияние на развитие смежных отраслей экономики. Третье преимущество - рост налоговых поступлений в бюджеты разных уровней, т.е. эффективное развитие туризма позволяет значительно увеличить поступление валюты в страну, обеспечивая рост налоговых платежей в бюджеты и развивая

другие отрасли национальной экономики. Тем более, что на современном этапе становления и развития туризма в Республике Таджикистан предпринимается попытка решения преимущественно экономической задачи, т.е. получение максимальной прибыли и пополнение за счет налогов доходной части бюджетов различных уровней. Такая чисто экономическая модель развития противоречит специфике и социальному назначению туризма.

Туризм, являясь специфической сферой с «мультипликативным эффектом», стимулирует развитие таких взаимосвязанных отраслей экономики, как торговля, транспорт, связь, сельское хозяйство, производство товаров народного потребления, а также социальной сферы. Эти специфические качества туризма позволяют рассматривать его как социально-экономическое явление и уделить особое внимание его развитию, тем более, что в Республике Таджикистан есть все условия для развития этой отрасли.

В данных условиях насущной задачей для туризма является разработка и внедрение новых социально-экономических моделей развития, в основе которых должен быть заложен принцип экономической эффективности в сочетании с реализацией присущих туризму социальных задач. При этом туристические услуги должны быть равно доступны всем слоям населения: его экономически активной части - на рыночных условиях, а социально незащищенным категориям граждан через новый экономический механизм социального туризма. Только массовый и социально ориентированный туризм может стать основой концепции физического и духовного оздоровления нации.

В современных условиях функционирования рыночных отношений все страны уделяют большое внимание развитию сферы туризма как одной из ведущих отраслей мировой и национальной экономики. Если для многих стран сфера туризма является основным источником валового внутреннего продукта (ВВП) и доходов бюджета, то на внешнем рынке она является одной из ведущих отраслей мировой экономики. Так, по официальным данным, в международном туризме ежегодно участвуют свыше 1 млрд человек, и он приносит доход в размере более 1,3 триллиона долларов в год. Например, в 2013 году выездной туризм охватил 1 млрд 636 млн человек и стоимость его услуг (кроме транспортных) достигла 1 млрд 381 млн долларов, что составляет 1% мирового экспорта товаров и услуг.

Агротуризм имеет нечто общее с экотуризмом, а именно - отвечает критериям экологичности. Однако этот подвид туризма имеет другую цель - он предлагает пребывания на территории аграрного предприятия (фермерского хозяйства, усадьбы) и изучение сельского образа жизни, или просто отдых в живописной местности, тогда как экотуризм сосредоточен на активном изучении природы и, зачастую, активных путешествиях.

Всемирная туристическая организация, оценивая состояние агротуризма, указывает, что, будучи одним из перспективных направлений, он объединил в себе разные виды отдыха, развиваясь достаточно стремительными темпами за рубежом и входя в число пяти основных стратегических направлений развития мирового туризма до 2020 года. Например, в Европе этот вид отдыха приносит от 10% до 20% общего дохода индустрии туризма.

Свое организационное и законодательное оформление аграрный туризм впервые получил во Франции. Здесь уже в 1955 г. была создана Ассоциация сельского хозяйства и туризма. В 1965 г. аналогичная ассоциация была создана в Италии. Сегодня такие объединения функционируют в большинстве стран Европы. Основные задачи, которые реализуются в рамках ассоциаций аграрного туризма, сводятся к установлению взаимодействия с туроператорами, организаторами и владельцами туристического бизнеса и власти, обеспечения их кооперации, представлением общих интересов сельских поставщиков туристических услуг, разработке стратегий развития, продвижению туристических продуктов и т.д.

Франция заслуженно считается лидером агротуризма в Западной Европе. Ежегодно эту страну посещают более 7 млн. туристов, предпочитающих отдых в сельской местности. Основные направления специализации агротуризма во Франции - винный и гастрономический туризм. В прибрежной зоне агротуризм оптимально сочетается с пляжным туризмом.

Италия составляет достойную конкуренцию Франции в данной сфере. Несмотря на более высокую по сравнению с Францией стоимость услуг, численность туристов, ежегодно выбирают сельский отдых в Италии, составляет не менее 2 млн. человек.

В Англии в агротуризме работает более 25 тыс. малых предприятий, обеспечивая занятость около 400 тыс. человек. Здесь, как и в Германии, имеет

место преимущественная ориентация на совместное проживание туристов и владельцев агротуристических хозяйств. Серьезное внимание в Англии уделяется экологическому воспитанию детей и молодежи, поэтому агротуристические хозяйства часто обустривают специальные площадки для молодняка домашних животных, позволяя детям ухаживать за ними.

В широком смысле аграрный туризм в Таджикистане можно охарактеризовать как отдых в частных хозяйствах сельской местности. В отличие от курортов, на которых много туристов, атмосфера в селе больше способствует релаксации. Как правило, такой отдых подходит для семей или небольших компаний. Данный вид туризма в Таджикистане включает в себя целый комплекс мероприятий, таких как сбор ягод и овощей, походы в горы и леса, уход за домашними деревенскими животными, участие в огородных или полевых работах, экскурсии, сбалансированное домашнее питание и многое другое.

В Таджикистане за последние годы отмечается активное развитие аграрного туризма, что обусловлено растущим спросом на данный вид отдыха, как со стороны иностранных туристов, так и местного населения. Поэтому можно сделать вывод, что аграрный туризм для нашей страны является очень перспективным направлением. Этому способствуют рекреационные возможности территории страны, и немалое количество самобытных деревень, где хранятся национальные традиции и фольклор. Развитие агротуризма помогло бы решить ряд социальных и финансовых проблем таджикского села. С развитием зеленого, а именно аграрного туризма сельские жители могли бы зарабатывать, положительно влияя не только на собственное финансовое состояние, но и улучшая экономическую и социальную ситуацию регионов. Например, средства, полученные от сельского туризма, могли бы использоваться на создание и модернизацию инфраструктуры сел, поддержки образования и организации культурно-массовых мероприятий, тем самым улучшая экономическую и социальную ситуацию регионов.

Таким образом, аграрный туризм, прежде всего, следует рассматривать как возможность дополнительного заработка для сельского населения, как компонент комплексного развития сельской инфраструктуры, а также как один из факторов стратегии преодоления бедности в сельской местности.

Литературы

1. Валигурский Д.И. Предпринимательство: развитие, государственное регулирование, перспективы. - М.: ИТК «Дашков и КО», 2002. - 332 с.
2. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. -М.: Республика, 2003. - 972 с.
3. Мухаббатов Х.М. Природно-ресурсный потенциал горных регионов Таджикистана/ Моногр. - М.: Граница, 1999. - 196 с.
4. Савкина Р.В., Мальцева Е.Г. Организация предпринимательской деятельности. -М.: КноРус, 2017. - 211 с.
5. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2015. - Душанбе, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2016. - 446 с.
6. Амонова Д.С. Основные направления развития туризма в контексте егиональных особенностей Республики Таджикистан.

АННОТАТСИЯ

РУШДИ САЙЁҶИ АГРАРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Холов М.Р.

Дар мақолаи мазкур роҳҳои рушди сайёҳии аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самаранокии иқтисодии он барои аҳолии кишвар мавриди таҳлил қарор гирифта шудааст. Ҳамзамон қайд шудааст, ки кишварҳои хориҷи бо қадом роҳҳо соҳаи мазкур рушд карда шуда, таҷрибаи онҳо дар Тоҷикистон мавриди амал қарор гирифтааст.

Калимаҳои калидӣ: сайёҳӣ, туризми кишоварзӣ, аҳоли, иқтисоди бозорӣ, даромад, харочот, самаранокӣ.

ANNOTATION

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Hkolov M.R.

This article analyzes the ways of development of agrarian tourism in the Republic of Tajikistan and its economic efficiency for the population of the country. At the same time, it was noted how foreign countries have developed this sector and their experience has been applied in Tajikistan.

Keywords: tourism, agricultural tourism, population, market economy, income, expenditure, efficiency.

Свидения об афтора:

Холов Махмасайд Рахимович - соискотель Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН;

УДК: 330.45

АФЗАЛИЯТҲОИ ЛОИҲАҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТИ КИШОВАРЗӢ

Аҳлиддини Ф.

Аннататсия: дар мақолаи мазкур афзалиятҳои лоиҳаҳои сармоягузори дар истеҳсолоти кишоварзӣ ва тамоюли рушди он дар иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омузиш қарор гирифтааст. Қайд кардан боварид аст, ки роҳи ҷалби сармояи хориҷӣ ба соҳаҳои кишоварзӣ ва коркарди маҳсулоти он дар шароити имрузаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мақолаи мазкур нишон дода шуда, ҳамзамон барои ҷалби сармоягузори дохилию хориҷӣ ба иқтисодиёти милли пешниҳодҳо гардидааст.

Калимаҳои калидӣ: лоиҳаҳои сармоягузори, иқтисоди бозоргонӣ, истеҳсолоти кишоварзӣ, СУС, ММД, моликияти хусусӣ, корхона.

Бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллии мамлакат ва беҳтар намудани фазои сармоягузори ва соҳибкори соли 2007 Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оиб ба беҳтар намудани фазои сармоягузори таъсис дода шуд, ки ба ҳайати он намояндагони мақомотҳои давлатӣ бахши хусусии ватанию хориҷӣ ва шарикони рушд шомил карда шудаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки мувофиқ омадани шароит барои ташакул ва рушди шаклҳои гуногуни моликият ва дар ин замина зиёд шудани усулҳои нави хисматрасони дар 30-соли истиқлоли давлатӣ бо таъмини муҳити хуби фаъолияти сармоягузори мусоидат намуда, сармоягузори дохилию хориҷӣ дар мамлакат фаъолият намуда истодааст.

Марҳилаҳои нави муҳимтарини давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ пайдо шудани моликияти хусусӣ ва ҳимояи он ба ҳисоб меравад. Дар давоми солҳои 1991-2020 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 42920 адад иншоотҳои хурд ва 1446 адад корхонаҳои миёнаю калон хусуси гардонида шудааст, қисми бештари онҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ рост меоянд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар даврони соҳибистиқлоли кишвар тоҷирон, сармоягузори фермерон аз иншоотҳои давлатӣ самаранок истифода бурда ба иқтисодиёти оилаи худ ва ҷумҳури манфиатҳои назаррас ба даст оварда дар баланд бардоштани Маҷмуи Маҳсулоти Дохилӣ (ММД) мусоидат мекунад.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарин дар иқтисодиёти ҳар як давлат Маҳмӯи Маҳсулоти Дохилӣ (ММД) мебошад, ки натиҷаи ниҳоии фаъолияти истеҳсолии воидҳо – намояндаҳои иқтисодиро чи дар соҳаҳои истеҳсоли неъматҳои моддӣ, чи дар соҳаҳои хизматрасонии ғайримоддӣ тафсиф мекунад, ин бо арзиши молҳо ва хизматрасонӣ, ки дар иқтисодиёти кишвар, аз ҷумла истеҳсолоти кишоварзӣ вобастаги дорд, чен карда мешавад. Вобаста ба ин, дар даврони истиқлолияти кишвар суръати афзоиши ММД боло рафта, сиёсати иқтисодию-молиявии мамлакат рӯз аз рӯз рушд карда истодааст, чи хеле ки дар чадвали 1 оварда шудааст.

Чадвали 1. Нишондиҳандаҳои макроиқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2016-2019

№	Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	СОЛҲО				Соли 2019 нисбати 2016 бо %
			2016	2017	2018	2019	
1	ММД бо нархҳои чорӣ	млн.сом	54790,3	64434,4	71059,2	77354,7	141,8
2	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати бо энергетика якҷо	млн. сомони	18182	22055	24393	27613	151,8
3	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ	млн. сомонӣ	23320,9	24911,5	25898,7	27750,4	118,9
4	Сатҳи таваррум	%	6,1	7,0	7,6	7,9	129,5

Сарчашма: Омори солонии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз нишондодҳои чадвали 1, мушоҳида кардан мумкин аст, ки соли 2019 нисбат ба соли 2016 ММД 41,1% зиёд гардидааст, ки ин нишондод дар соҳаи истеҳсоли маҳсулоти саноати бо энергетика якҷо ба 51,8% ва истеҳсоли маҳсулоти кишоварзи ба 18,9% рост меояд. Ва ҳамзамон, сатҳи таваррум бошад сол 2019 нисбат ба соли 2016 29,5% расидааст.

Сармоягузорӣ – ин чараёни гузоштани сармояро дар худ нишон дода, қисмати асосии чараёни сармоягузорӣ ба ҳисоб меравад. Фаъолияти сармоягузорӣ ин гузоштани сармоя ва иҷроиши амалиётҳо ба мақсади гирифтани фоида ё ноилшавӣ ба мақсадҳои дигар фаҳмида мешавад. Омилҳои асосии фаъолияти сармоягузорӣ ин беҳтарномии фазои сармоягузорӣ, муътадилӣ, пешгуикунии шароитҳои иқтисодӣ, таъмини амният, ҳавасмандгардонии сармоягузoron ба ҳисоб меравад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чихати боз ҳам беҳтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ чораҳои зарури андешида ҳаматарафа онҳоро дастгири мекунад. Баро рушди соҳа қонунгузори мамлакат дар соҳаи тиҷорату иқтисод ба меъёрҳои байналмиллалӣ мутобиқ гардонидани шуда кафолатҳои ҳуқуқии сармоягузори хориҷию дохилиро таъмин гардонидаст. Танҳо дар се соли охир бо мақсади мутобиқ гардонидани иқтисоди кишвар ба талаботи Созмони умумичаҳонии Савдо (СУС) зиёда аз 100 саънадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, аз ҷумла зиёда аз 40 қонунҳои нав қабул гардидааст. Дар маҷмӯ барои соҳибкорон беш аз 100 ва барои истехсолкунандагони мол 50 сабуқиҳо ва имтиёзҳо пешбини карда шудааст. Дар заминаи ислохотҳои кардашуда Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир мавқеи байналмиллалӣ хешро аз лиҳози ба қайдгирии бизнес, андозбандӣ, дастраси ба қарзҳо, фазои сармоягузорӣ ва тиҷорати байналмиллаӣ то андозае боло бурд.

Аз рӯи рақамгузори рейтингӣ “Пешбурди бизнес” – и Бонки ҷаҳонӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон чор маротиба аз ҷумла соли 2020 ба рӯйхати кишварҳои пешсаф шомил гардида мавқеи байналмиллалӣ Тоҷикистон аз нигоҳи дастгирии соҳибкори ва рушди фаъолияти сармоягузори нисбат ба дигар кишварҳои пасошуравӣ боло рафта истодааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои сармоягузори дохилию хориҷи шароит фароҳам оварда дар якҷоягӣ корхонаҳои муштарак сохта истодаанд, ки аз рақамҳои ҷадвали 2 далели гуфтаҳои он аст.

Ҷадвали 2. Шумораи корхонаҳо муштаракӣ сармоягузори хориҷӣ дар

№		Воҳиди ченак	СОЛҲО					Соли 2019 нисбати соли 2015 бо адад
			2015	2016	2017	2018	2019	
1	Ҳамаги дар ҚТ	адад	221	226	373	649	666	445
2	Аз ҷумла ВМКБ	-	1	1	1	1	2	1
3	вил. Хатлон	-	1	23	27	29	31	30
4	Вил. Суғд	-	21	21	21	34	34	13
5	Ш. Душанбе	-	190	216	319	507	517	327
6	НТҚ	-	8	5	5	78	82	74

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2019

Сарчашма: Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2020 саҳ. 223

Аз таҳлили маълумотҳои чадвали 2, хулоса баровардан мумкин аст, ки дар ҷумҳури корхонаҳои муштарак бо саҳми сармоягузори хориҷӣ зиёд гардида, соли 2019 дар ҷумҳурӣ нисбати соли 2015 445 корхона, аз ҷумла дар вилояти Хатлон 30 корхона, вилояти Суғд 13 корхона, ш. Душанбе 327 корхона ва дар НТҚ 74 корхона зиёд гардидааст. Дар маҷмуъ шумораи корхонаҳои муштарак дар ҷумҳурӣ дар давоми 5 сол се маротиба афзоиш ёфтааст, ва ин аз рушди сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад. Аммо ин барои Ҷумҳурии Тоҷикистон басанда намебошад, чунки дар ҷумҳурӣ захираҳои зиёди гидроэнергетикӣ, табиӣ, канданиҳои ғоиданок мавҷуд мебошад.

Вобаста ба шароитҳои ҳозираи муносибатҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои рушди лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар истехсолоти кишоварзӣ да бо роҳи зерин роҳандозӣ кардан мумкин аст:

- мукамалгудони саънадҳои меъёриву ҳуқуқӣ вобаста ба фаъолияти сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ;
- ташкили механизми амалии ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои сармоягузор;
- ташакули механизми самаранокии суғуртакунии сармоя дар кишоварзӣ;
- таъмини низоми ахбороти баробар дар бозори сармоягузорӣ;
- дастгирии давлатии лоиҳаҳои дар соҳаҳои кишоварзӣ равона гардида.

Тибқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон воридоти умумии сармоягузори хориҷӣ дар соли 2021 718,3 млн. доллари амрикоиро ташкил додааст, ки аз он 342,2 млн. доллари амрикоӣ сармояҳои мустақим, 0,1 млн. доллари амрикоӣ сармояҳои ҷомадонӣ ва 376,0 млн. доллари амрикоӣ дигар намуди сармояҳо мебошанд.

Бояд ёдовар шуд, ки соли 2021 ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ асосан ба соҳаҳои саноати истихроҷ – 194,6 млн. доллари амрикоӣ (56,9 фоиз), фаъолияти молиявӣ – 43,4 млн. доллари амрикоӣ (12,7 фоиз), саноати коркард – 34,0 млн. доллари амрикоӣ (9,9 фоиз), соҳаи сайёҳӣ – 28,5 млн. доллари амрикоӣ (8,3 фоиз), соҳаи сохтмон – 8,1 млн. доллари амрикоӣ (2,4 фоиз), соҳаи нақлиёт ва алоқа – 7,1 млн. доллари амрикоӣ (2,1 фоиз) ва ғайра 26,5 млн. доллари амрикоӣ (7,8 фоиз) равона карда шудаанд. Аз маълумотҳои дар боло овардашда мушоҳида карда мешавад, ки соли 2021 ба соҳаи комплекси агросаноати

сармояи мустақими хориҷӣ чалб нагардидааст, ин ба рушд наёфтани соҳаи мазкур мусоидат мекунад.

Сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ ба объектҳои табиат амалӣ мегардад ва фаъолияти онҳоро сармояталаб мекунад ва он муҳлати давомноки харочотбарорӣ дорад. Чӣ тавре ин қайд шуд, бинобар он ки қонунҳои биологӣ ва қонунҳои табиат бо шароити худ амал мекунанду танзими онҳо имконпазир аст ё хеле гарон меафтад, хатари калон доранд.

Хулоса, истехсолоти кишоварзӣ, сатҳи баланди хатар ва вижагиҳои дигар мақсаднокии ҷудокунӣ ба ин соҳа навъи алоҳидаи сармоягузориро, ки аз тарафи сармоягузор идора мегардад, асоснок менамоянд. Сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба соҳаи истехсолоти кишоварзӣ бо мақсади гуногуне, ки объектҳои сармоягузорӣ доранду бо сатҳи гуногуни иштироки сармоягузор ва шакли моликият тавсиф меёбанд.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Бобоев А.А. Самтҳои афзалиятноки татбиқи барномаҳои давлатии сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. Кишоварз//2020. 3(83). С. 160-165.
2. Шарифов З.Р., Толибов Р.Ш. Моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ ва шаклҳои он дар КАС. Душанбе. Кишоварз//2020. 1(86). –С. 109-112.
3. Бобоев А.А. Повышение инвестиционной привлекательности сельского хозяйства Республики Таджикистан. Доклад Таджикской академии сельскохозяйственных наук. Душанбе-2009. -№4(22). –С.81-86.
4. Ахмедов Д.Ҳ. Сармоягузори омили рушди устувори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварз №1(90). 2021.
5. Сомонаи www.investcom.tj Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
6. Сомонаи www.stat.tj Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

АННОТАЦИЯ

ПРЕИМУЩЕСТВА ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Ахлиддини Ф.

В данной статье рассматриваются преимущества инвестиционных проектов в сельскохозяйственном производстве и тенденции его развития в национальном экономике Республики Таджикистан. Следует отметить, что в данной статье изложены пути привлечения иностранных инвестиций в сельское хозяйство и переработку его продукции в современных условиях Республики Таджикистан, и в то же время предложены способы привлечения отечественных и иностранных инвесторов в национальную экономику.

Ключевые слова: инвестиционные проекты, рыночная экономика, сельскохозяйственное производство, ВТО, ВВП, частная собственность, предприятия.

ANNOTATION
ADVANTAGES OF INVESTMENT PROJECTS IN AGRICULTURAL PRODUCTION
Ahliddini F.

This article examines the advantages of investment projects in agricultural production and its development trends in the national economy of the Republic of Tajikistan. It should be noted that the ways of attracting foreign investment in agriculture and processing of its products in the current conditions of the Republic of Tajikistan are outlined in this article, and at the same time are proposed to attract domestic and foreign investors to the national economy.

Keywords: investment projects, market economy, agricultural production, WTO, GDP, private property, enterprise.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Аҳлиддини Файзулло – доктор Phd-и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ. Тел: 904-45-40-52.

УДК: 654.78

АСОСҲОИ ТАШКИЛИ-ИҚТИСОДИИ ФАБРИКАҲОИ
ПАРРАНДАПАРВАРӢ

Атоев Ф.Э.

Аннататсия: дар мақолаи мазкур, роҳҳои асосии ташкилию ҳуқуқии фабрикаҳои паррандапарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисоди мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ҳамзамон, қайд кардан бомаврид аст, ки роҳҳои самаранок истифодабарии механизмҳо дар фабрикаҳои паррандапарварӣ ва рушди он дар манотиқи гуногуни кишвар тавсияҳои пешниҳод гардидааст.

Калимаҳои калидӣ: фабрикаҳои паррандапарварӣ, иқтисоди бозоргонӣ, истеҳсолоти кишоварзӣ, истеҳсолот, ММД, кишоварзӣ, корхона.

Кишоварзӣ - яке аз соҳаҳои муҳимтарини истеҳсолоти модӣ буда, аҳолиро бо озуқ ва саноатро бо ашъеи хом таъмин менамояд. Кишоварзӣ аз 4/3 ҳисаи талаботи аҳолиро бо молҳои истеҳсолотӣ халқ таъмин менамояд. Дар Тоҷикистон зиёда аз 25% маҳсулоти умумии хоҷагии халқ маҳсулоти кишоварзӣ мебошад.

Муассисаҳои кишоварзӣ - ин коллективӣ меҳнаткашон, ки бо воситаҳои истеҳсолот мусалаҳ буда, бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, баҳри таъмин намудани аҳоли бо хуроқа ва саноат бо ашъеи хом, меҳнат мекунанд.

Муассисаҳои кишоварзӣ фаъолияти худро дар асоси ҳисоби пурраи хочагӣ, худмаблағгузаронӣ, худидоракунӣ, сохибхитиёрӣ ва ташабусии аъзоёни коллективӣ меҳнати ташкил мекунад.

Иҷрои бомуваффақияти вазифаҳое, ки дар назди кишоварзӣ истодааст фақат дар асоси ташкили илмии меҳнат ва истеҳсолот, такмил додани шаклҳои идоракунӣ иқтисодиёт, ҳавасмандгардонии моддӣ ва маънавии коркунон, пурра истифода бурдани муваффақиятҳои илм ва таҷрибаи пешқадам имконпазир аст.

Тарақиёти илм ва техника имконият медиҳад, ки захираҳои табиӣ, моддӣ ва меҳнати пурра истифода бурда шаванд, истеҳсолоти ҷамъиятии тез тарақиқунанда такмил ёбад.

Илм бевосита қувваи истеҳсолкунанда ва шартӣ ҳалкунандаи баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат мегардад. Барои ба ин мақсад расидан, махсусан аҳмияти илми ташкили истеҳсолоти кишоварзӣ бузург аст. Илми ташкили истеҳсолот дар байни илмҳои иқтисодӣ ва дигар илмҳо ҷойи асосиро ишғол намуда, барои бемайлони тараққи ва такмил ёфтани кишоварзӣ, афзоиши самаранокии он кумак мерасонад.

Маҳсулоти гуштӣ, яке аз ғизоҳои муҳими одамон ба ҳисоб меравад. Дар Тоҷикистон аҳоли асосан маҳсулотҳои гуштии гов, гуспанд ва мурғро истемол мекунанд. Қайд кардан лозим аст, ки барои барқарор намудани қобилияти меҳнатӣ ва қувва додан ба организми одамон, маҳсулоти гуштӣ хеле муҳим мебошад.

Ҳамин тавр, маҳсулоти гуштӣ барои пешравии иҷтимоӣ-иқтисодии ҷомеа ва иқтисодиёт аҳамияти калон дорад. Мақсади асосӣ аз навиштани кори курси дар он аст, ки равшани андохтан тартиби нигоҳдорӣ, роҳу усулҳои парвариши ва аз он истеҳсол намудани маҳсулотҳои парҳезӣ аз қабилӣ гӯшт ва тӯҳми мурғ ва таъмин намудани талаботи рӯзмарраи аҳоли ба ин маҳсулотҳо равшани андохтан аст.

Аз таҳлилҳои гузаронидашуда мазлум гардид, ки соҳаи паррандапарварӣ яке аз соҳаҳои муҳими соҳаи кишоварзӣ ба шумор рафта дар таъмини озӯқаворӣ мамлакат нақши муҳим мебозад.

Дар натиҷаи ба роҳ мондани тарақиёти соҳаи паррандапарварӣ бунёди фабрикаҳои нави замонавӣ, барқарор намудани фабрикаю фермаҳои мурғпа

рварӣ дар бисёр минтақаҳо ба анҷом расонида шудаанд, маҳсулотҳои истеҳсол намудаи онҳо ҳамарӯза ба мардум пешкаш шуда истодааст, ки барои пурра қонеъ гардонидани талаботу дархости истеъмолкунандагон кӯмак мерасонад.

Дар соҳаи паррандапарварӣ вобаста аз вазни қиёсии маҳсулот, нақшаи супориши давлатӣ ба истеҳсоли он ва мақсади такрористеҳсолкунии чорвои хоҷагиҳо ва фабрикаҳои паррандапарварӣ аз 4 - самти соҳавӣ иборат аст: тухмӣ, гуштӣ, тухми-гуштӣ ва зотӣ.

Самти тухмӣ фақат бо парвариши мурғ характеронида мешавад.

Тухмҳои мурғобӣ, ғоз ва мурғи марҷон аз сабаби сарфшавии хароҷоти зиёд ба хурук ва паст будани сифаташон ба мақсадҳои хӯрокворӣ истифода бурда намешаванд. Бинобар он дар хоҷагиҳое, ки мурғобӣ, ғоз ва мурғи марҷон парвариш мекунанд, тухмро фақат барои инкубация ва чучаҳои онҳоро барои гушт истифода мебаранд.

Самти гуштӣ бо парвариши мурғобӣ, ғоз ва мурғи марҷон вобаста аст. Маҳсулоти асосии молӣ гушти онҳо ба ҳисоб меравад.

Самти тухми-гуштӣ - дар паррандапарварӣ бештар паҳн гаштааст. Хоҷагиҳои чунин самт дошта ба сифати маҳсулоти молӣ тухм ва гушти парранда истеҳсол мекунанд.

Дар хоҷагиҳои зотӣ ба сифати маҳсулоти асосии молӣ тухмҳои аз паррандаҳои зотӣ гирифташуда барои инкубация ё чучаҳои зотии мурғ, мурғобӣ, ғоз, мурғи марҷон барои такрористеҳсолкунии истеҳсол мешаванд.

Вобаста аз шароитҳои табиӣ ва иқтисодии ноҳияҳои гуногуни дар замони муосир шаклҳои ташкилии зерини корхонаҳои паррандапарварӣ амал мекунанд:

1. Стансияҳои селекционӣ – генетикӣ ва хоҷагиҳои таҷрибавӣ дар назди муассисаҳои илмӣ.

2. Стансияҳои назоратӣ - санҷиши давлатӣ.

3. Заводҳои зотпарварӣ.

4. Совхоз - репродукторҳои зотпарварӣ.

5. Совхозҳои паррандапарварӣ.

6. Фабрикаҳои паррандапарварӣ.

7. Комбинатҳои паррандапарварӣ ё муассисаҳои истеҳсолӣ.

8. Стансияҳои инкубаторӣ – паррандапарварӣ.

9. Фермаҳои молӣ - паррандапарварию муассисаҳои кишоварзӣ.

Махсусгардони паррандапарварӣ бо мутамарказони он вобаста аст.

Тачрибаи фабрикаҳо ва хоҷагиҳои пешқадами паррандапарварӣ нишон медиҳад, ки ҳаҷман калон кардани андозаи хоҷагиҳо ба самаранокии иқтисодии истеҳсолот таъсири мусбӣ мерасонад. Андозаи хоҷагиҳои паррандапарварӣ ва фермаҳо аз бисъёр омилҳои вобаста аст, ки асоситарашон инҳоянд: шароитҳои табиӣ ва иқтисодӣ, шумораи аҳолии минтақа, тарзҳои нигоҳдори паррандагон, ҳолати базаи хуроки чорво, дарҷаи даромадноки ва ғайра.

Мувофиқи меъёри технология ба лоиҳагирӣ андозаи зерини фабрикаҳои паррандапарварӣ мавҷуд аст: нигоҳдорӣ дар қафас – ба 50, 100, 250, 300, 400, ва 500 ҳазор сар, нигоҳдорӣ дар рӯи фарш, ки густариш ёфтааст, ба ҳазор сар подаи саноатӣ.

Андозаи фабрикаҳои паррандапарварӣ оид ба парвариши ғоз ва мурғи марҷон барои гушт дар ҳудуди 100-250 ҳазор сар, дар як сол, фермаҳои муассисаҳои кишоварзӣ бошад –на кам аз 30 ҳазор сар дар як сол мебошад.

Андозаи соҳаи паррандапарварӣ дар хоҷагиҳои махсусгардони дашуда аз рӯи майдонҳои кишти зироатҳои ғаллагӣ муайян карда мешавад ва дар ҳудуди аз 20 то 150 ҳазор сар меистад.

Андозаи минималии фабрикаҳои мурғпарвари муассисаҳои кишоварзӣ 10 ҳазор сарро ташкил мекунад.

Тачрибаи фабрикаҳои паррандапарварӣ, хоҷагиҳои махсусгардони дашуда ва фермаҳои паррандапарвари муассисаҳои кишоварзӣ барта рии хоҷагиҳои калони паррандапарвариро бар хоҷагиҳои хурд нишон дод. Ин маънои онро дорад, ки дар хоҷагиҳои калон барои чорӣ намудани технологияи прогрессивӣ шароити хуб мавҷуд аст ва тарзҳои прогрессивии нигоҳдори паррандаҳо истифода бурда мешавад.

Ташкили чараёни истеҳсолот дар соҳаи паррандапарварӣ аз як қатор звеноҳои технологӣ иборат мебошад. Дар истеҳсоли саноатии тухм звеноҳои асосии технологӣ инҳоянд:

- истеҳсоли тухмҳои зотӣ ва инкубатсияи онҳо;
- парвариши чӯҷаҳои пурқунанда (ивазқунанда) ва нигоҳубини мурғони тухмзо; Ба звеноҳои технологӣ инчунин сеҳҳои ба навҳо ҷудокунӣ ва ба зарфҳо ҷойгиркардани тухмҳо, нуктаҳои махсуси хизматрасони бойторӣ –

санитарӣ, сеҳҳои таъминкунандаи паррандаҳо бо ӯ ва назорати доимӣ ба сифати он дохил мешаванд.

Баъд аз баромадани ҷуҷаҳо аз инкубатсия ҷуҷаҳои яквақтаро 22 – ҳаф таи нигоҳубин ба гуруҳи мурғони калонсол мегузаронанд.

Парвариш ва нигоҳубини хурӯс ва ва мукиёнҳои тухмзо дар микроикли ми муътадили мурғхонаҳо аҳамияти калон дорад. Иқлими Тоҷикистон дар фасли тобистон бисёр гарм аст, биобар ин фароҳам овардани ҳарорату намнокии мусоидаткунандаи ҳаво хеле муҳим аст, ки асосан бо ҳавохунук кунакҳои махсус амали карда мешаванд. Омили дигаре, ки ба афзоиши ҷуҷаҳо ва маҳсулнокии мокиёнҳо таъсири бевосита дорад, ин ташкили равшандиҳи мебошад. Дар шароити Тоҷикистон меъёри мусоидаткунандаи равшандиҳи чунин аст:

Парандапарварӣ яке аз соҳаҳои сердаромади соҳаи чорводорӣ мебошад, ки аҳолиро бо маҳсулотҳои серғизои парҳезӣ ва саноати сабукро бо ашёи хоми пурқимат таъмин мекунад.

Афзалияти парандапарварӣ дар он аст, ки такрористехсолкунии парандаҳо бо роҳи ҷуҷабарории сунӣ дар инкубаторҳо таъмин карда мешавад, ки аз боду ҳаво вобаста набуда, тамоми сол гирифтани ҷуҷа ва парвариши онҳоро таъмин месозад. Ин имконият медиҳад, ки дар хоҷагӣ захираҳои меҳнатиро нисбатан пурра истифода карда, бо истифодаи технологияи пешқадам дар давоми сол даромади хуб аз фурӯши маҳсулот ба даст оварда шавад.

Самтҳои асосии парандапарварӣ-тухмӣ, гӯштӣ, тухмӣ- гӯштӣ ва зотпарварӣ мебошад. Усули нигоҳдории парандаҳо: кафасӣ, ва омехта мебошад.

То истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон парандапарварӣ хело тараққӣ карда буд. Фабрикаҳои калони парандапарварии ноҳияи Рӯдакӣ, Чиптураи ноҳияи Шаҳринав, ноҳияҳои Ваҳдату, Файзобод, ва ғайраҳо ҳамарӯза як қисми аҳолии ш. Душанбе ва дигар шаҳрҳо бо тухму гӯшти аз ҷиҳати экологӣ тозаии парандаи худӣ таъмин карда истодаанд. Ҳоло бошад сохтмони барқарорсозии фабрикаҳою фермаҳои паррандапарварӣ бисёр манотикӣ ҷумҳурӣ бо маром идома дорад. Чунки талаботи рӯзафзуни аҳоли ба ин ғизоҳои парҳезӣ зиёд аст.

Дар солҳои охир саршумори парандаҳо зиёд шуда истодааст.

Барои фабрикаю хоҷагӣҳо, ки ба соҳаи парандапарварӣ шуғл меварзанд базаи лозимии хӯроки паррандаҳо муҳим мебошад чунки бе захираи мавҷудаи

хӯроқиҳои махсус барои паррандаҳо нигоҳубини он аз имкон берун аст. Умуман дар зиёд кардани истеҳсоли маҳсулотҳои паррандапарварӣ мустаҳкам кардани базаи хӯроқи он аҳамияти калон дорад. Базаи хӯроқи чорво – паррандаҳо гуфта, маҷмӯи тарзу усулҳои истеҳсол нигоҳдорӣ ва сарфи хӯроқа бо назардошти сатҳи маҳсулнокии чорво ва парранда, ки ҳамаи намудҳои чорворо бо миқдори зарурии моддаҳои ғизоӣ таъмин мекунад фаҳмида мешавад. Дарачаи пасти хӯрокдихӣ ва миқдори ноқофии хӯроқа натиҷаи дилхоҳ намедихад. Инчӯ бояд маҳсулнокии меросӣ ва шароити нигоҳубини чорво низ бояд ба инбат гирифта шавад. Суръати афзоиши базаи хӯроқа бояд аз суръати афзоиши саршумори чорвою паррандаҳо баланд бошад.

Яке аз омилҳои асосии зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти парранда парварӣ - ташкили дурусти такрористеҳсолкунии чорво мебошад. Ба системаи чорабиниҳо оид ба ташкили такрористеҳсолкунии паррандаҳо инҳо дохил мешаванд: муттаҳидкунии дуруст ва дароз намудани муҳлати истифодабарии галаи волидайнӣ; такмил додани сифати зотӣ ва маҳсулнокии паррандагон, парвариши бомақсади чучаҳо ва ғ. Дар паррандапарварию зотӣ 2-3 сол истифодабарии мурғ, мурғи марҷон ва мурғоби; 5-6 сол истифодабарии ғоз мувофиқи мақсад аст. Пеш аз муҳлат аз саф баровардани паррандаҳои зотӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ самара намебахшад, чунки он ба зиёдшавии хароҷотҳои истеҳсолий меорад.

Дар паррандапарварӣ барои мақсадҳои гуногуни такрористеҳсолкунии ҷуфткунии галагӣ, гурӯҳӣ ва индивидуалиро истифода мебаранд. Дар вақтҳои охир барои гирифтани миқдори зиёди чучаҳои зотӣ ҷуфткунии сунъиро истифода мебаранд.

Дар синни 1 солагӣ ҷуфт кардани хурӯс, хурӯси мурғи марҷон ва мурғобии нарина бо ҷинси модинашон ва ғозҳо дар синни 2 солагӣ натиҷаи хуб мебахшад. Муҳлати миёнаи истифодабарии хурӯс ва хурӯси мурғи марҷон 2-3 сол, мурғобии нарина 2 сол ва ғозҳо 4-5 сол аст.

Суръати такрористеҳсолкунии паррандагонро сохтори пода муайян мекунад, ки дар навбати худ аз маҳсусгаррдонии паррандапарварӣ, синну соли паррандаҳо, тарзи нигоҳдорӣ ва муҳлати истифодабарии он вобаста аст.

Ба ҳар як самти соҳавӣ сохтори муайян мувофиқат мекунад. Чунончӣ, дар фермаҳои самти тухми дар сохтори пода вазни қиёсии мокиёнҳои қафасӣ ва дар самти гушти-ҷавонаи паррандаҳо зиёд аст.

Дар галлаи зотии мурғон баъди аз саф баровардан структураи зерини галла бояд мавҷуд бошад: мурғак – 55%, мурғи яксола-25%, сесола-15 ва чорсола-5%; мурғи марҷон – мурғак – 80%, мурғи яксола-15%, сесола-5%, ғоз-30% -ҷавонаҳо, 25%-яксола, 20% сесолаҳо, 15% чорсолаҳо ва 10% ғозҳои синну солашон калон.

Дар ташкили такрористехсолӣ ҷои муҳимро инкубация ишғол мекунад.

Нишондиҳандаҳои сифатии асосии корҳои инкубаторон ин шумораи тухмҳои инкубация кардашуда, ғоизи баромади ҷучаҳо ва арзиши аслии шабонарузии онҳо мебошад. Нишондиҳандаи муҳими корӣ хоҷагиҳои паррандапарварӣ ин ғардиши дурусти галлаи паррандагон аст. Онро бо дар назардошти муҳлати истифодабарии саршумори волидайнӣ, интиқоли ҷучаҳо ба галлаи болиғ, муҳлати фуруши ҷучаҳо ба гушт, вазни ҷучаи фурухташаванда ва паррандагони болиғ тартиб медиҳанд.

Дар хоҷагиҳои паррандапарварӣ муҳлати истифодабарии мокиён-мурғ дар минтақаҳои гуногун ҳархела аст ва дар ҳудуди аз 7 то 14 моҳ мебошад. Ин бо камшавии маҳсулнокии мурғҳои мокиён дар соли дуюм ба 15-20% ва дар соли сеюм ба 20-35% вобаста аст:

Коэффиенти ғардиши галаи паррандагонро аз руи формулаи зерин муайян мекунанд:

$$K_o = \frac{M_p}{K_{c.g}}$$

Дар ин ҷо :

M_p – шумораи ҷучаҳо, ки ба галаи асоси ворид шудаанд;

$K_{c.g}$.- шумораи миёнасолии мурғ- мокиён

Коэффиенти ғардиши галаро доништа, муҳлати истифодабарии мокиёнро ҳисоб кардан мумкин аст. Барои ин 12-ро (шумораи моҳҳо дар як сол) ба коэффиенти ба дастовардашуда тақсим мекунанд. Барои кам намудани коэффиенти ғардиш як қатор хоҷагиҳо баъди 9-10 моҳ истифодабарии мокиён дар қафасҳо, онҳоро дар давраи баҳор-тобистони ба нигоҳдории руи фарши мегузaronанд. Хоҷагиҳои дигар дар синни 16-17 моҳагӣ тулақкунии (паррезӣ)

сунъии мурғонро мегузаронанд, ки аз он аз сари нав маҳсулнокии баланд барқарор мешавад.

Гардиши гала дар паррандапарварӣ ҳамчун асос барои банақшаги рии программаҳои истеҳсоли ва натиҷаҳои молиявии соҳа хизмат мекунад. Гардиши гала дар паррандапарварӣ дар як сол ба нақша гирифта мешавад, ки онро ба кварталҳо ва моҳҳо тақсим мекунанд. Ин имконият медиҳад, ки сарфи хурок, миқдори маҳсулот, талабот ба ҷой ва қувваи корӣ ба нақша гирифта шавад.

Дар санаи 1 январи соли 2018 системаи паррандапарварии саноатӣ, фабрикаи паррандапарварӣ, хоҷагии паррандапарварӣ, хоҷагиҳои зот парварӣ паррандапарварӣ ва станцияҳои инкубаторӣ –паррандапар вариро якҷоя муттаҳид карда тараққиёти соҳаи паррандапарварӣ рушт ёфт.

Дар минтақаҳои гуногуни Ҷумҳури соҳтмони фабрикаҳои замонавии паррандапарварӣ ба роҳ монда шуда бо ворид намудан ва васл намудани таҷҳисотҳои муосири паррандапарварӣ ба кор андохта шуданд. Дар он минтақаҳое, ки ҳанӯз аз даврони Шӯравӣ фабрикаҳо боқи мода буданду қисми зиёдашон валангор буданд онҳо низ барқарор карда шуда ба кор андохта шуданд. Ҳоло дар он хоҷагиҳое, ки ба паррандапарварӣ машғуланд нигоҳдо рии парваришу нигоҳубини паррандаҳо дар шароити қафасӣ ба роҳ монда шудааст, ки яке аз роҳҳои дурӯст ва самаранок ба шумор меравад.

Истеҳсоли маҳсулот дар фабрикаҳо ва хоҷагиҳои паррандапарварӣ, ки дар асоси индустрия ташкил шудаанд хусусиятҳои зерини фарқкунан да доранд:

- дар соҳа системаи машинаҳо, механикунонӣ ва автоматикунонии равандҳои истеҳсоли истифода бурда мешавад;
- тарзи нигоҳдории қафаси бартари дорад;
- технологияи истеҳсоли дар қуллаи баланд ҷой гирифтааст;
- дараҷаи баланди мутамарказонии истеҳсолот, фонд- ва барқ таъминшавӣ ва мусаллаҳнокии меҳнат;
- мавсимнокӣ дар истеҳсоли тухм ва гушти парранда пурра барҳам дода шудааст.

Фабрикаҳои паррандапарварии ҳозира – ин корхонаҳои калони типии индустриалие мебошад, ки дар он дараҷаи баланди мутамарказонӣ ва

махсусгардонии истеҳсолот таъмин мебошад. Ин имконият медиҳад, ки комёбиҳои илму техника ва таҷрибаҳои пешқадам бештар истифода бурда шуда, механикунонии комплексӣ ва шакли тараққиётии ташкили меҳнат чорӣ карда шавад. Асосҳои ташкили-хоҷагии фабрикаҳои паррандапарварӣ дар устави онҳо қайд карда шудааст.

Вазифаи асосии фабрикаҳои паррандапарварӣ инҳоянд:

- ташкили истеҳсоли тухм ва гушт;
- иҷро намудани супориши нақшавии давлатӣ;
- зиёд кардани истеҳсол ва фуруши маҳсулоти кишоварзӣ ба давлат ва бех намудани сифати онҳо;
- соҳиб шудан ба суръати баланди афзоиши маҳсулнокии меҳнат;
- паст намудани арзиши аслии маҳсулот ва зиёд намудани даромаднокиӣ;
- ҳавасмангардонии моддӣ ба натиҷаи меҳнат;
- бех намудани шароити меҳнат ва маишии коргарон;
- баланд бардоштани ихтисоснокии истеҳсолӣ.

Вобаста аз андозаи фабрикаҳои паррандапарварӣ, махсусгардонии дохили хоҷагӣ ва ҷойгиршавии истеҳсолот дар таркиби он подразделе нияҳои дохилихоҷагӣ ташкил карда мешавад. Раёсати Фабрикаҳои паррандапарварӣ, ҳуқуқ доранд, ки дар дохили фабрика корхонаҳои ёрирасон ба вучуд оранд.

Дар аксарияти фабрикаҳои паррандапарварии самти тухми равандҳои пурра ё ба итмом расидаи технологӣ истифода бурда мешавад, яъне инкубацияи тухм, корҳои зотпарварӣ амали гардонидани, ҷуҷаҳоро парвариш мекунад, паррандаҳоро мекушад, маҳсулот мегирад, онро ба навъҳо ҷудо мекунад, ҷобачо мекунад ва ба ҷойҳои савдо мефиристад.

Дар фабрикаҳои паррандапарварии самти тухми ҷеҳҳои асосии зерин мавҷуд аст:

- галаи волидайнӣ;
- инкубация;
- парвариши ҷуҷаи таъмирӣ;
- мокиёни қафасӣ;
- фарбеҳкунӣ;

- қассобӣ ва коркарди паррандаҳо.

Ба ғайр аз ин ба таркиби фабрикаи паррандапарварӣ цехи хуроки чорво, сохтмонӣ, гармӣ, механикӣ, барқӣ ва ғ. дохил мешавад. Андозаи ҳар як сех аз саршумори мурғон дар подаи саноатӣ ва давомнокии истифодабарии паррандагон вобаста аст.

Хулоса, таҷрибаи паррандапарварии саноатӣ нишон медиҳад, ки расонидани хуроки чорво ба ҷои истеъмоли маҳсулот нисбат ба расонидани тухм ва гушт ба марказҳои калони саноатӣ ва шаҳрҳо яқчанд маротиба арзон меафтад. Бинобар он сохтани фабрикаҳои калони паррандапарварӣ дар назди шаҳрҳои калон ва марказҳои саноатӣ аҳамияти калони хоҷагии халқӣ дорад.

Адабиётҳои истифодашуда.

1. Ташкили истеҳсолоти кишоварзӣ З. Абдуллоев Душанбе 1996с.
2. Каюмов А., Назаров Т., Раҳимов Р. “К Вопросу о темпах эконими ческого роста в условиях переходной экономики Таджикистана”. Жур.Экономика Таджикистана: стратегия развития №3.2002г.
3. Коваленко Н.я. “Экономика сельского хозяйства”.М., Экмос.1999.
4. Методические рекомендации по планированию, учёту и калькулированию себестоимости продукции (работ,услуг) в сельском хозяйстве. Минсельхозпрод РФ. 1996г.
5. Назаренко В.И., Попов А.Г., Государственное регулирование сельского хозяйства в странах с развитой рыночной экономикой, М.Информакро-бизнес,1996г.
6. Петренко И.Я., Чужинов П.И. Экономика сельского хозяйства. Учебное пособие Алма-Ата. Койнар.1988г.
7. Петриков А.В. Специфика сельского хозяйства и современная аграрная реформа в России. М. 1995г.
8. Попов Н.А.Экономика сельскохозяйственного производства. М. Экмос. 1999г.
9. Популярный экономико-статистический словарь справочник .М. Финансы и статистика.1993г.
10. Шарофов У. Дастурамали методӣ барои дарсҳои амалӣ семинарӣ ва мустақилона аз ҷанни “Итисодиёти кишоварзӣ”. Душанбе. 1991 с.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОСНОВЫ ПТИЦЕФАБРИК

Атоев Ф.Э.

Аннотация: В данной статье анализируются основные организационно-правовые условия птицефабрик в Республике Таджикистан в экономическом разрезе. При этом следует отметить, что предложены рекомендации по эффективному использованию механизмов в птицеводческих хозяйствах и их развитию в разных регионах страны.

Ключевые слова: птицефабрики, рыночная экономика, сельскохозяйственное производство, производство, ВВП, сельское хозяйство, предприятие.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIC POULTRY FACTORY

Atoev F.E.

Annotation: This article analyzes the main organizational and legal foundations of poultry farms in the Republic of Tajikistan in the economic context. At the same time, it should be noted that recommendations have been proposed for the effective use of mechanisms in poultry farms and their development in different regions of the country.

Key words: poultry farms, market economy, agricultural production, production, GDP, agriculture, enterprise.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Аттоев Фируз Эмомалиевич – мудири кафедраи менеҷменти истеҳсоли ва инноватсионии ДДД.

**ҚОИДАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОНИ
МАҶАЛЛАИ НАЗАРИЯВӢ ВА ИЛМИЮ ИСТЕҲСОЛИИ «Комплекси агросаноати Тоҷикистон:
иқтисодиёт, ташкил ва идоракунӣ**

Мақолаҳои илмие, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

- а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;
- б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;
- в) мавзӯи мақола бояд ба самти маҷалла мувофиқат намояд.

Талаботи нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русию англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Формулаҳо, аломатҳо ва нишонаҳои ҳарфҳои бузургҳо бояд дар муҳаррири формулаи Microsoft Equation ва ё Math Type (ҳуруфи 12) ҳуруфчинӣ карда шаванд. Танҳо он формулаҳое, ки ба он истинод оварда шудаанд, рақамгузорӣ карда мешаванд.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд ва ин чунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 6 то 10 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

1. Индекси ТДУ барои мақола;
2. Номи мақола;
3. Насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Раҳимов С.Ҳ.);
4. Номи муассисае, ки дар он муаллиф (он) қору фаъолият менамояд (янд), нишонии муассиса, шаҳр, кишвар;
5. Матни асосии мақола;
6. Рӯйхати адабиёти истифодашуда (на бештар аз 10 номгӯй);
7. Номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ таҳия гарданд;
8. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 5-7 сатр ва калидвожаҳо аз 5 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шаванд.

9. Номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо (агар мақола бо забони тоҷикӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои русӣ ва англисӣ; агар мақола бо забони русӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ; агар мақола бо забони англисӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таҳия гарданд).

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шаванд.

Намуна: [4, с.15], яъне адабиёти №4 ва саҳифаи 15. __

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

**ТЕОРЕТИЧЕСКОГО И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА «АПК» Таджикистана: экономика,
организация и управление**

Научные статьи, представленные для публикации в журнале, должны соответствовать следующим требованиям: а) научная статья должна быть подготовлена в соответствии с требованиями, установленными журналом; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) тема статьи должна соответствовать одному из научных направлений журнала.

Требования к оформлению научных статей:

Текст статьи должен быть подготовлен в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman для русского и английского текста и Times New Roman Tj для таджикского текста, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал 1,5 мм.

Формулы, символы и буквенные обозначения величин должны быть набраны в редакторе формул Microsoft Equation или Math Type (шрифт 12). Нумеруются лишь те формулы, на которые имеются ссылки.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать, а также, их должны иметь название.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 6 до 10 страниц в формате А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

1. Индекс УДК на статью можно получить в любой научной библиотеке;

2. Название статьи;
 3. Фамилия и инициалы автора (пример: Рахимов С. Х.);
 4. Название организации, в которой работает автор (ы) статьи, почтовый адрес организации, город, страна;
 5. Основной текст статьи;
 6. Список использованной литературы (не более 10 наименований);
 7. Название статьи, аннотация и ключевые слова (на таджикском, на русском и английском языках);
 8. Аннотация оформляется в объеме не менее 5-7 строк, ключевые слова от 5 до 10 слов или словосочетаний;
 9. Название статьи, аннотация и ключевые слова (если статья на таджикском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на русском и английском языках; если статья на русском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на таджикском и английском языках; если статья на английском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на таджикском и русском языках).
- При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.15], т.е., литература №4 и страница 15.

RULES FOR THE AUTHORS

Theoretic and scientific practical magazine "AIC" economics, organization and management

Scientific articles submitted for publication in the journal must meet the following requirements: a) the scientific article must be prepared in accordance with the requirements established by the journal; b) the article must be the result of scientific research; c) the topic of the article must correspond to one of the scientific directions of the journal.

Requirements for the design of the scientific articles:

The text of the article should be prepared in Microsoft Word format, in Times New Roman font for Russian and English text and Times New Roman Tj for Tajik text, size - 14, fields - 2.5 cm from all directions, interval - 1.5. Formulas, symbols and letter designations of quantities must be typed in the formula editor Microsoft Equation or Math Type (font 12).

Only those formulas to which there are references are numbered.

Tables, diagrams, diagrams and figures must be grouped and numbered, and also, they must have a name.

The volume of the article (including annotation and bibliography) should be in the range of 6 to 10 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- 1.UDC index per article;
- 2.Title of the article;
- 3.Surname and initials of the author (example: Rahimov S.H.);
- 4.The name of the organization in which the author (s) of the article works, the postal address of the organization, city, country;
- 5.The main text of the article;
- 6.List of used literature (no less than 6 and no more than 7 titles of scientific literature).
- 7.Title of the article, abstract and keywords (up in Tajik, in Russian and English).
- 8.Annotation is drawn up in the amount of at least 5-7 lines, keywords from 5 to 10 words or phrases;
- 9.Title of the article, abstract and keywords (if the article is in Tajik, the abstract and keywords are drawn up in Russian and English; if the article is in Russian, the abstract and keywords are made out in Tajik and English; if the article is in English, abstract and keywords are drawn up in Tajik and Russian).

When citing specific material, links are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.15], that is, the literature No.4 and page 15.

**КАС–Тоҷикистон:
иқтисодиёт, ташкилӣ ва идоракунӣ**

**АПК–Таджикистана:
экономика, организация и управление**

**AIC–Tajikistan
economics, organization and management**

№1(53) 2022

Ба матбаа 31.03.2022 супурда шуд.

Ба чопаш 04.04.2022 имзо шуд.

Андозаи 60x84 1/8. 9 ҷузъи чопӣ.

Чопи офсет. Қоғази офсет.

Адади нашр 100 нусха